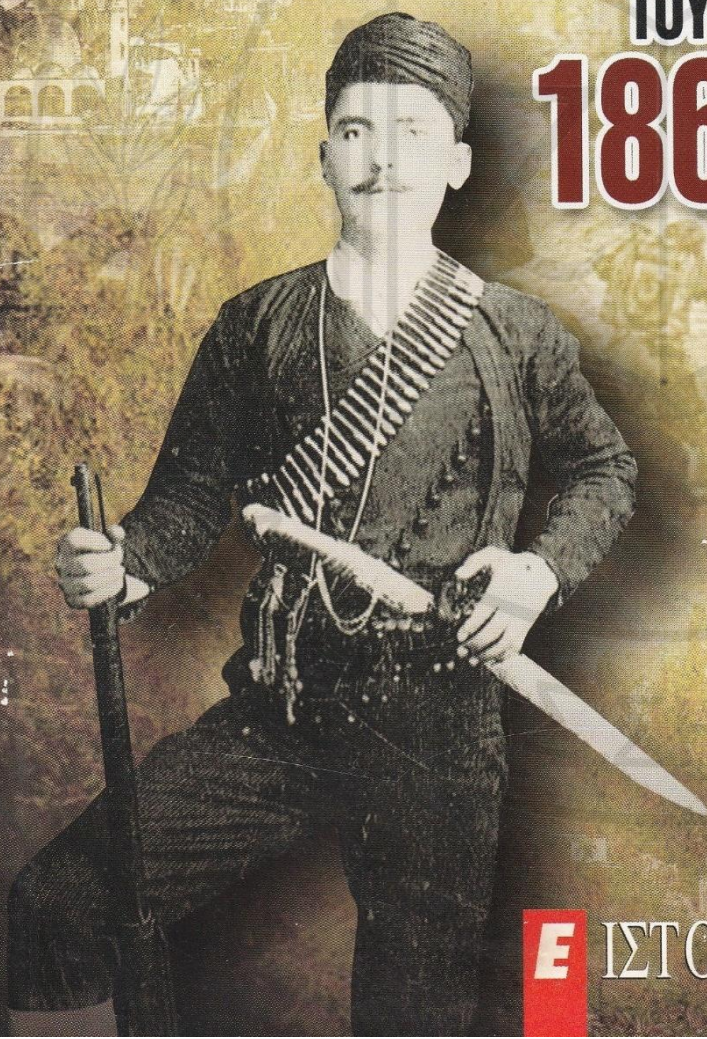
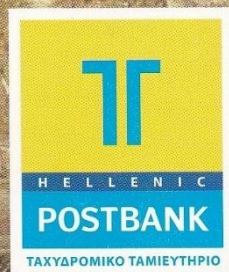


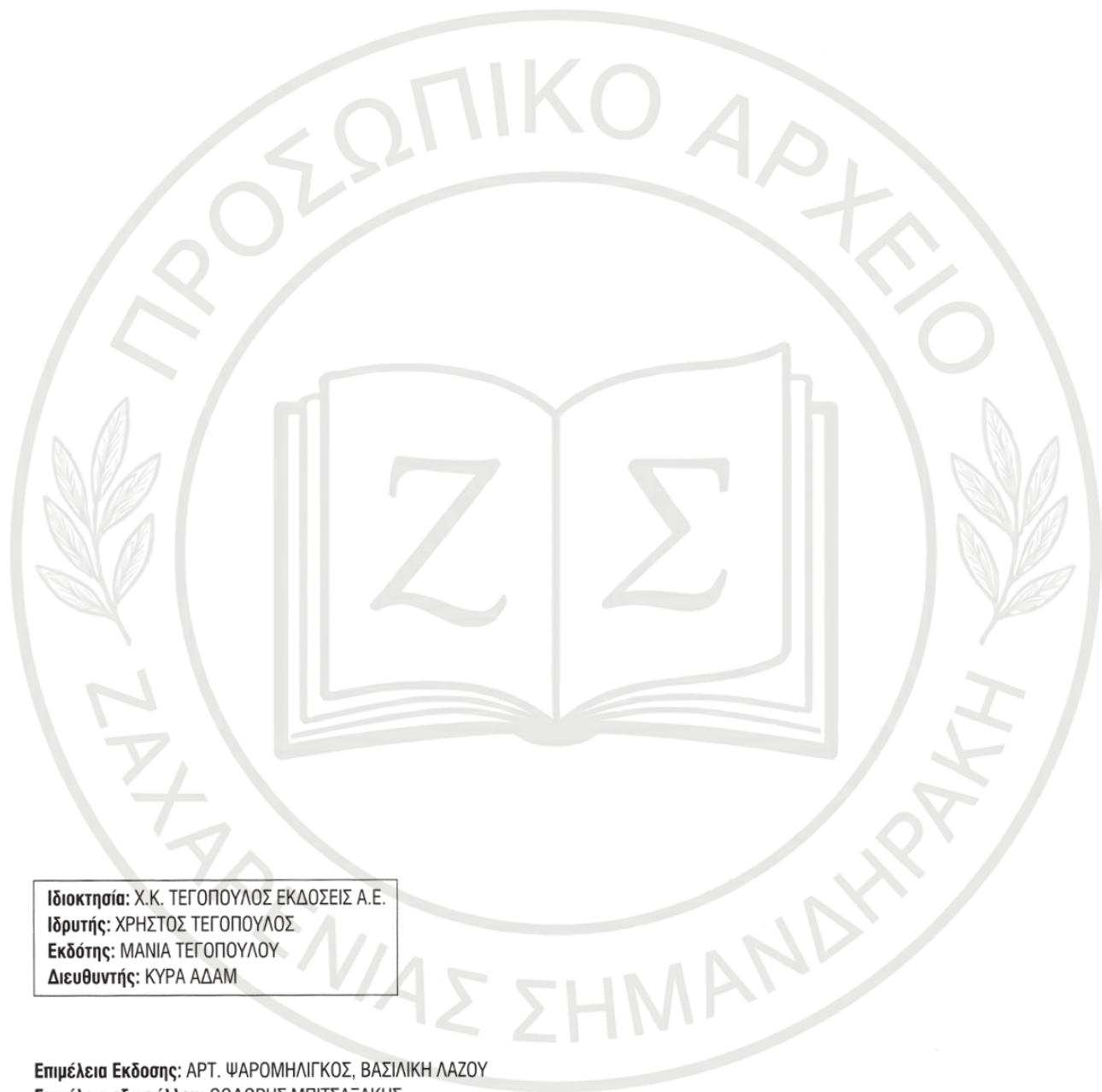
ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1866



E ΙΣΤΟΡΙΚΑ





Διανέμεται μαζί με την «Ελευθεροτυπία». Νοέμβριος 2011

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΕΠΙ ΟΜΕΡ ΠΑΣΑ (ΜΑΡΤΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1867) – Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ

Της ΖΑΧΑΡΕΝΙΑΣ ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗ
πρώισταμένης Ιστορικού Αρχείου Κρήτης

Η περίοδος της επανάστασης επί Ομέρ Πασά (Μάρτιος - Οκτώβριος 1867)

Η επανάσταση έπασχε από σημαντικά προβλήματα οργάνωσης, παρά τις ενέργειες που είχαν γίνει τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη για την προώθηση της λύσης του Κρητικού Ζητήματος.

Τον Φεβρουάριο του 1867 σχηματίστηκε μια προσωρινή κυβέρνηση ως εκτελεστικό σώμα από μέλη της Γενικής Συνέλευσης, για να συντονίσει σωστότερα τον αγώνα και να απευθυνθούν επίσημα πλέον στις Μεγάλες Δυνάμεις ζητώντας την επέμβασή τους, εν τούτοις περιοριζόταν σε νομοθετικές αρμοδιότητες. Η ελληνική κυβέρνηση από την αρχή του αγώνα τηρούσε μια φαινομενική στάση ουδετερότητας, ενώ μυστικά στήριζε την

επανάσταση. Δημιουργήθηκαν τμηματικές επιτροπές σε Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο, για την καλύτερη διεξαγωγή του αγώνα.

Αναγνωρίστηκαν από την προσωρινή κυβέρνηση οι στρατιωτικοί αρχηγοί, εκλεγμένοι σε διάφορα τμήματα. Στα Σφακιά ο Σταμ. Χιονουδάκης ως γενικός αρχηγός Σφακίων, στα ανατολικά ο Μιχαήλ Κόρακας, ο Βυζάντιος ως αρχηγός των εθελοντών του Ηρακλείου, αλλά και άλλοι ορίστηκαν ως αρχηγοί και υπαρχηγοί, ώστε να μην υπάρχουν παράπονα και διενέξεις. Το θέμα της γενικής αρχηγίας όμως ήταν ένα πρόβλημα άλυτο. Από τη Γενική Συνέλευση εκδόθηκε ψήφισμα στις 8 Απριλίου, ύστερα από πρόταση της Κεντρικής των Κρητών Επιτροπής στην Αθήνα, να αναλάβει ο Δημ. Μαυροκορδάτος ως κυβερνήτης της Κρήτης. Παρά ταύτα, εκείνος δεν πήγε ποτέ στο νησί, αφού το θέμα προσέ-

κρουσε σε εμπόδια που έθεσε η ελληνική κυβέρνηση, αλλά και στην αντίδραση τοπικών αρχηγών και κυρίως του Ιω. Ζυμβρακάκη.

Συνέπεια της κακής οργάνωσης του αγώνα και της διαρπαγής και λεηλασίας των φορτίων των πλοίων που τα μετέφεραν προς τους Κρήτες ήταν η μόνιμη σχεδόν έλλειψη εφοδίων και τροφίμων. Κατά την προσέγγισή τους τα πλοία υφίσταντο επιθέσεις στα παράλια του νησιού και αρκετές από αυτές μάλιστα ήταν στα παράλια των Σφακίων. Παρά το γεγονός ότι κατασκευάστηκαν αποθήκες για τη φύλαξη των εφοδίων, η έλλειψη ήταν σχεδόν συνεχής.

Παράλληλα, το πρόβλημα με τα γυναικόπαιδα ήταν επιτακτικό μέχρι περίπου τα μέσα του 1867, αφού μόνο μικρός αριθμός τους κατάφερε να διαφύγει εκτός του νησιού. Η Γενική Συνέλευση σε επανειλημμένες εκκλήσεις της ζητούσε από την Κεντρική των Κρητών Επιτροπή στην Αθήνα και την Επιτροπή της Σύρου, αλλά ακόμη και από τους προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων, να φροντίσουν για τη μεταφορά των προσφύγων με ευρωπαϊκά πλοία.

Η διεθνής κοινή γνώμη είχε πλέον ευαισθητοποιηθεί υπέρ των χριστιανών του νησιού, ειδικά μετά το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου. Η Ρωσία και η Γαλλία του Ναπολέοντα Γ' συζητούσαν ανοιχτά το ενδεχόμενο της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα ή να ενταχθεί υπό ένα καθεστώς αυτονομίας, ενώ είχαν καταλήξει σε μια κοινή πρόταση προς την Οθωμανική Πύλη για δημοψήφισμα. Σταθερά αντίθετη σε αυτή την προοπτική παρέμενε η Αγγλία σε όλο το διάστημα της εξέγερσης, υπονομεύοντας έτσι τις πιθανότητες των Κρητών για σωτηρία. Η εθελουσία του Αρκαδίου συγκίνησε τόσο την Ευρώπη ώστε εμφανίστηκαν ακόμη και Γαριβαλδινοί εθελοντές για να πολεμήσουν στην Κρήτη, ενώ ο μεγάλος συγγραφέας Βικτόρ Ουγκό ζήτησε δημοσίως την επέμβαση των

Μ. Δυνάμεων για να σωθεί η Κρήτη.

Για να φανεί διαλλακτικός ο σουλτάνος και για τη δημιουργία εντυπώσεων, έστειλε στην Κρήτη τον Ιανουάριο 1867 τον Σερβέρ εφέντη με φερμάνι για την εκλογή και την αποστολή στην Κωνσταντινούπολη αντιπροσώπων, ενός μουσουλμάνου και ενός χριστιανού από κάθε επαρχία, που θα υπέβαλλαν συγκεκριμένες προτάσεις για τη λύση του Κρητικού Ζητήματος. Η αποστολή όμως του Σερβέρ δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα.

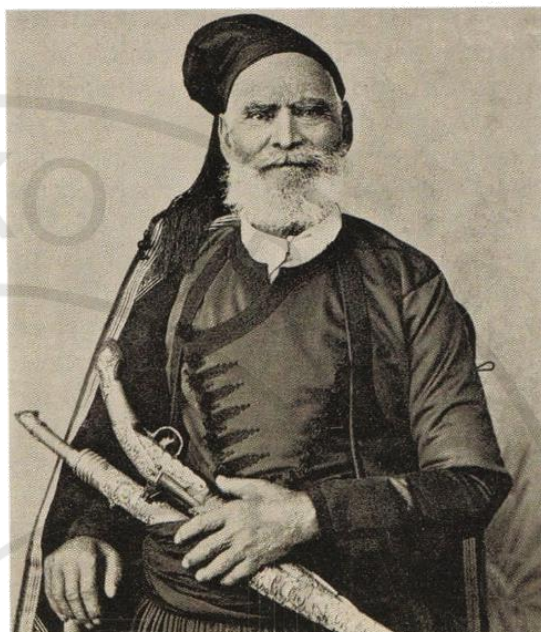
Με την κυβερνητική μεταβολή στην Τουρκία στα τέλη Ιανουαρίου 1867, αντί του Ρουσνί Πασά ανέλαβε ως μέγας βεζίρης ο έως τότε υπουργός των Εξωτερικών Ααλή Πασάς, και ως υπουργός των Εξωτερικών ο Φουάτ Πασάς, ενώ από τις αρχές Φεβρουαρίου 1867 ανέλαβε υπουργός της Αστυνομίας ο μέχρις εσχάτων γεν. διοικητής Κρήτης Ισμαήλ πασάς.

Η νέα αυτή κυβέρνηση, για να δείξει τις αγαθές διαθέσεις της έναντι των Ελλήνων, κατά τις αρχές Φεβρουαρίου άφησε ελεύθερους τους συλληφθέντες κατά τη μάχη του Βαφέ τρεις αιχμαλώτους Μάνο, Βαρδίδη και Ν. Βούλγαρη, όπως και τρία παιδιά που κρατούνταν στο ναύσταθμο, καθώς επίσης και τον Λεωνίδα Βούλγαρη και 25 από τους συντρόφους του, λίγες μέρες αργότερα.

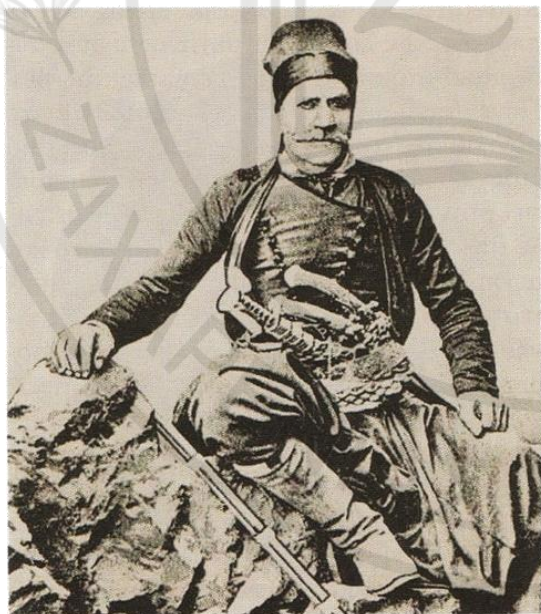
Τον Φεβρουάριο του 1867 η γενική συνέλευση των Κρητών είχε εκλέξει προσωρινή κυβέρνηση για το νησί και απηύθυνε υπομνήματα προς τις μεγάλες δυνάμεις, ζητώντας την παρέμβασή τους για την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Τούρκους.

Για την ανακούφιση των γυναικόπαιδων αποστέλλονται ο ιατρός Σάββας πασάς και ο Κωστάκης Αδοσίδης πασάς με αρκετά χρήματα, ενδύματα και άλλα αναγκαία, ενώ ο σουλτάνος ενημέρωσε τον Πατριάρχη ότι ήταν πρόθυμος να επανοικοδομήσει τη Μονή Αρκαδίου με δικές του δαπάνες.

Εξ άλλου διορίζεται να αναλάβει τη διοί-



Αριστερά, ο καπετάν Κόρακας έφιππος (φωτογραφία από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης). Δεξιά, ο Κωνσταντίνος Μπασιάς, γενικός αρχηγός Σελίνου (φωτογραφία από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Αριστερά, ο Μιχαήλ Κόρακας, αρχηγός της επανάστασης στην Ανατολική Κρήτη (φωτογραφία από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης). Δεξιά, ο Σταμάτης Χιονουδάκης, γενικός αρχηγός Σφακιών (φωτογραφία από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

κηση του νησιού ο υπασπιστής του σουλτάνου Χουσεΐν Αυνή Πασάς, ο οποίος το 1862 είχε καταπνίξει την εξέγερση των Μαυροβουνίων, ως διοικητής των στρατιωτικών δυνάμεων στην Κρήτη, ο οποίος αναχώρησε στις 28 Φεβρουαρίου 1867 από την Κων/πολη επί του «Ιτζεδδίν» κι έφτασε στα Χανιά στις 2/14 Μαρτίου 1867 με ένα τάγμα πεζικού και 1,5 εκατομμύριο γρόσια.

Με διάταγμα ανακλήσεως, ο Μουσταφά Πασάς εσπευσμένα αναχωρεί από τα Χανιά στις 17 Μαρτίου 1867 «*μεθ' όλων των υιών του και των ιδιαίτερων υπαλλήλων του*». Αφού δε ήλθαν από τον Αποκόρωνα ο Μεχμέτ Πασάς την 8η Μαρτίου 1867 και ο Αλή Σαρχός Πασάς από την Κίσσαμο την 12η Μαρτίου, «*αλληπάλληλα συνεκροτούντο συμβούλια από τον στρατάρχη Χουσεΐν Πασά*».

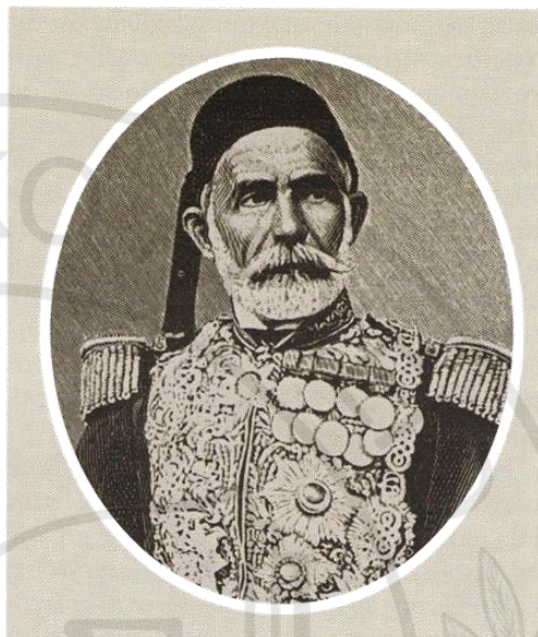
Αφού συγκροτήθηκε στα Χανιά επιτροπή από τους Σάββα, Σεργέρ Εφέντη, ένα χριστιανό και έναν Οθωμανό, με σκοπό να βρει τα μέσα για την εφαρμογή των φιλανθρωπικών μέτρων της Πύλης, στις 21 Μαρτίου 1867 ο Γ' Διοικητής Χουσεΐν Αυνή Πασάς μαζί με τον Σάββα έρχονται στο Ηράκλειο. Εκεί, ύστερα από παράκληση του Έλληνα υποπρόξενου, ο Χουσεΐν Αυνή Πασάς δέχθηκε ο κατά διαταγή του Ρεσίτ κρατούμενος στις φυλάκες Κων. Μοάτσος να φύγει από την Κρήτη με την πρώτη ευκαιρία.

Αφού ήλθαν και οι δύο, ο Χουσεΐν Αυνή Πασάς και ο ιατρός Σάββας το πρωί της 24 Μαρτίου 1867 στο Ρέθυμνο, συνέστησαν μεικτή επιτροπή για τη διανομή των βοηθημάτων του σουλτάνου. Κι ενώ ο Χουσεΐν Πασάς αναχώρησε την επομένη για τα Χανιά, ο Σάββας παρέμεινε στο Ρέθυμνο. Διαμένοντας όμως στο Ρέθυμνο, «*ουδένα των φιλανθρωπικών σκοπών, ους προτίθετο να πραγματοποιήση, εξετέλεσεν*», αλλά «*ραδιοιργαί, ίνα αποπλανήση τους Σφακιώτας και άλλους, υποσχόμενος αυτοίς εν περιπτώσει υποταγής τελείαν ασυδοσίαν*», κατά τον Ν. Σακόπουλο.

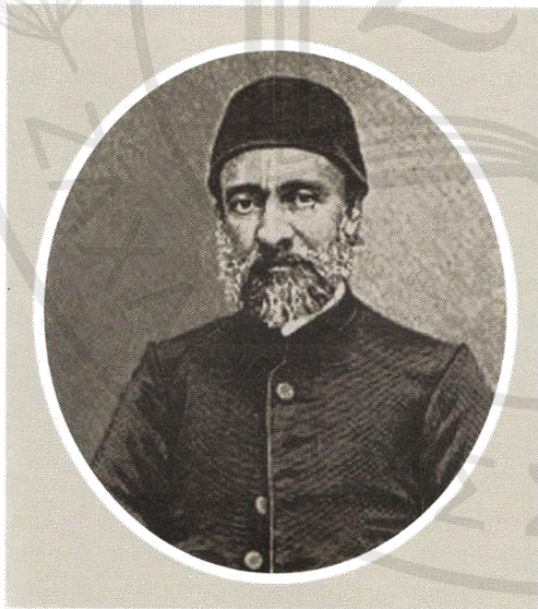
Καθώς όμως οι προσπάθειες της Πύλης απέβησαν μάταιες και είχε αναπτυχθεί εξαιρετική δραστηριότητα των επαναστατών, αποδείχθηκε και από τη στάση των δυνάμεων ότι κανένας κίνδυνος σθεναρής επέμβασής τους δεν υπήρχε, έχοντας και την πεποίθηση ότι με την αποδοχή του σερβικού αιτήματος για την εκκένωση των φρουρίων από τουρκικά στρατεύματα, ο κίνδυνος και από εκείνη την πλευρά είχε εξουδετερωθεί. Αμέσως μετά το διάβημα των δυνάμεων, όπως έγραφε και ο Π. Δεληγιάννης, η Πύλη αποφάσισε «*να κτυπήση κατά κεφαλής την επανάστασιν, αφού συνεκέντρωσε μέγαν στρατόν εις την Ηπειρον και Θεσσαλίαν. Και ανακάλεσσα τον Χουσεΐν Πασάν, διά να αναλάβη ούτος την διοίκησιν των στρατευμάτων της Ηπείρου και Θεσσαλίας, αποστέλλει τον Ομέρ Πασάν εις Κρήτην, όστις είχεν ήδη διορισθή γενικός αρχιστράτηγος των οθωμανικών δυνάμεων των ευρωπαϊκών επαρχιών Σεργάδ Εκρέμ*».

Ο εξωμότης Ομέρ Πασάς, γεννημένος στην Κροατία με το όνομα Μιχαήλ Λάττας, είχε υπηρετήσει ως λοχίας του μηχανικού στον αυστριακό στρατό και είχε περιπετειώδη βίο. Πήγε στην Κωνσταντινούπολη το 1834, έγινε αρνησίθερσος και υποστηριζόμενος από διάφορους πασάδες, κατόρθωσε να διαπρέψει στον οθωμανικό στρατό. Αφού κατέπνιξε τις ταραχές στη Συρία και τον Λίβανο και αφού διέπρεψε στον Κριμαϊκό Πόλεμο, κατέστειλε αργότερα και τις επαναστατικές κινήσεις σε Βοσνία, Ερζεγοβίνη και Μαυροβούνιο. Αναλαμβάνοντας την αρχιστρατηγία και την πολιτική διοίκηση της Κρήτης, απέπλευσε από την Κωνσταντινούπολη στις 25 Μαρτίου 1867 κι έφτασε στα Χανιά στις 28 Μαρτίου μαζί με 1.800 στρατιώτες, επιτελείο από Ευρωπαίους αξιωματικούς και με την απόλυτη πληρεξουσιότητα από την Πύλη για γρήγορη κατάπνιξη της επανάστασης.

Την επομένη, 29 Μαρτίου 1867, με εγκύκλιό του γνωρίζει στους προξένους την ανά-



Αριστερά, ο Ισμαήλ Φερίκ Πασάς, στρατηγός του Αιγυπτιακού στρατού. Δεξιά, ο Ομέρ Πασάς (φωτογραφίες από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Αριστερά, ο Ααλή Πασάς (φωτογραφία από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης). Δεξιά, ο Χουσεϊν Αυνή Πασάς, γενικός διοικητής Κρήτης από τον Οκτώβριο 1867 έως το τέλος της επανάστασης (φωτογραφία από Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

ληψη της διοίκησης από αυτόν, καθώς και της ανώτατης αρχηγίας του στρατού. Με την αναχώρηση του ναυάρχου Μουσταφά Πασά στην Κωνσταντινούπολη, ο υποναύαρχος Ιβραήμ Πασάς ανέλαβε την αρχηγία των ναυτικών δυνάμεων που βρίσκονταν στην Κρήτη. Όταν επισκέφθηκε ο Ομέρ Πασάς τους προξένους, τους ανακοίνωσε «ότι το υπουργικόν συμβούλιον υπό την προεδρίαν του Σουλτάνου απεφάσισεν, όπως με κάθε δαπάνην καταβληθή η επανάστασις. Μετά τούτο δε θα εφαρμοσθώσι ριζικά μεταρρυθμίσεις εις την νήσον».

Δύο μέρες μετά την άφιξη του Ομέρ Πασά, ο Χουσεΐν Αυνή Πασάς αναχώρησε στην Ηπειρο, για να αναλάβει την αρχηγία του στρατού εκεί. Αμέσως μετά την άφιξή του ο Ομέρ Πασάς άρχισε να συλλέγει πληροφορίες «προς σπουδήν του τόπου», να συνάζει ζώα για τη μεταφορά του υλικού, να συγκεντρώνει τις δυνάμεις του. Στρατολογούνται περί τους 4.000 ντόπιοι Οθωμανοί, ενώ και οι 8.000 των Αιγυπτίων υπό τον Ισμαήλ Πασά τέθηκαν υπό τις διαταγές του Ομέρ.

Την 12η Απριλίου ο Σερβέρ Εφέντης κοινοποιεί διάγγελμα του Ομέρ Πασά προς τον κρητικό λαό, που φανέρωνε την αποφασιστικότητά του να καταπνίξει με κάθε τρόπο την εξέγερση, ενώ δεν δίσταζε να χρησιμοποιήσει ακόμη και απειλές για αντεκδικήσεις. Συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων αναφερόταν: *Ηλθα σε εσάς με πατριωτικούς σκοπούς. Η επιείκεια του Σουλτάνου είναι μέγιστη, αλλά και η οργή του άπειρη. Σας συμβουλεύω να αποφύγετε τον κίνδυνο της οργής του και να εμπιστευθείτε την επιείκειά του... Οποιο χωριό ειδοποιήσει ότι υποτάσσεται... και έπειτα αθετήσει την υπόσχεσή του και αναμιγνύεται με τους επαναστάτες, θα με αναγκάσει να καταφύγω στο δικαίωμα της αντεκδικήσεως. Εμπιστευθείτε την τύχη σας στις συμβουλές μου και... δεν θα το μετανιώσετε...*

Αλλά, η φήμη του Ομέρ ως ικανότατου

στρατηγού και σκληρού εκδικητή δεν πτόησε τους επαναστάτες. «Ως δ' εκείνος (δηλαδή ο Μουσταφάς) απήλθεν κατησχυμμένος και άπρακτος... ελπίζομεν ότι και ούτος θα επανέλθη ως και ο προ αυτού...» ήταν η ισχυρή πεποίθηση της γενικής συνέλευσής τους.

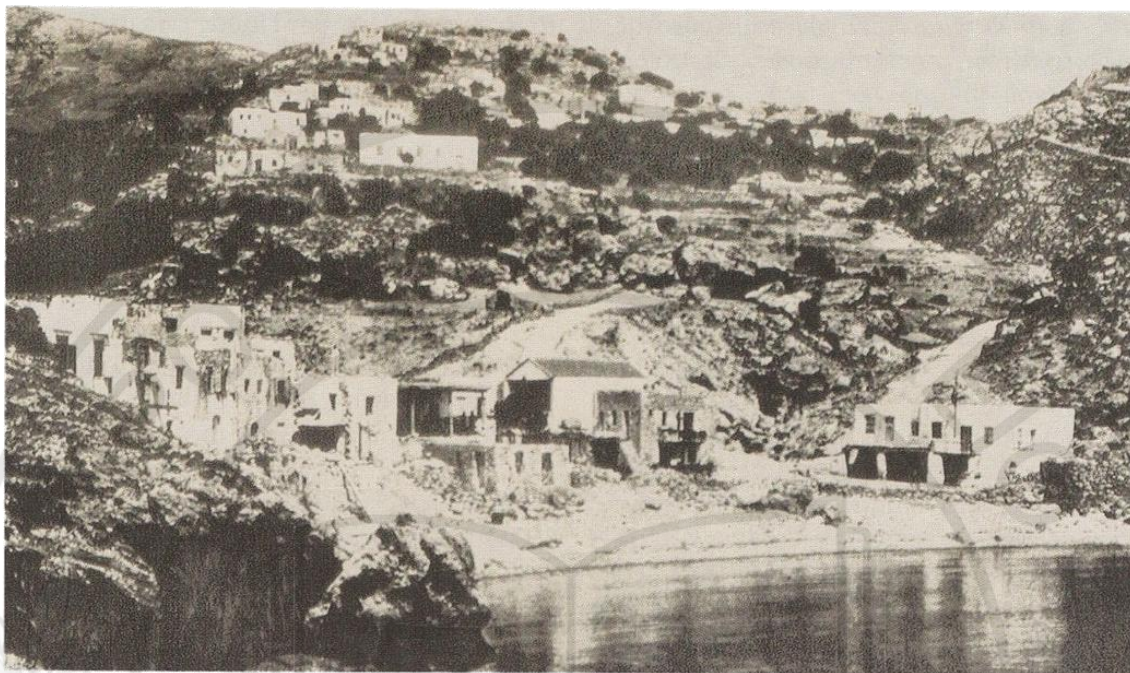
Ο Ομέρ, του οποίου η δύναμη υπολογιζόταν σε περίπου 25.000 άνδρες, είχε ως βασικούς του στόχους τα Σφακιά και το Οροπέδιο Λασιθίου.

Το σχέδιο προέβλεπε επίθεση από δύο σημεία, από την Κράπη-Κατρέ και από τον Καλλικράτη, ενώ συγχρόνως ο στόλος του θα παρέπλεε τα νότια παράλια της επαρχίας για να υποστηρίξει τις επιχειρήσεις του στρατού.

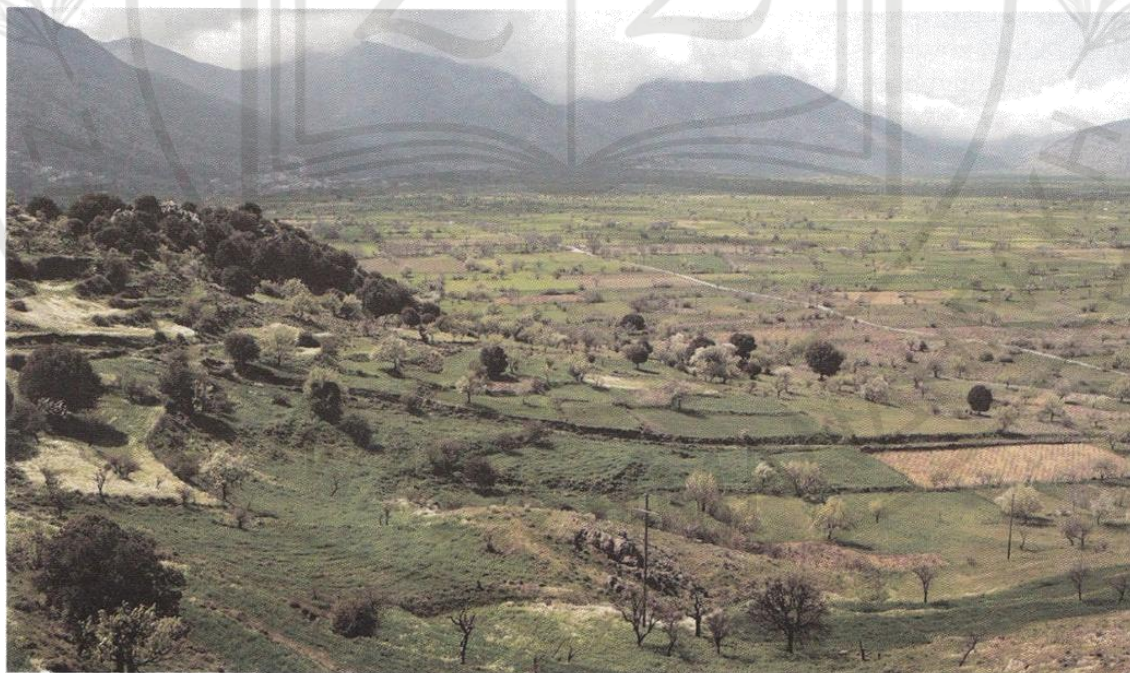
Οι επαναστάτες, που είχαν προβλέψει τα σχέδιά του, είχαν λάβει τα μέτρα τους. Αφού ασφάλισαν τις οικογένειές τους στα ορεινά, κατέστρεψαν τους δρόμους, τα πηγάδια και τις δεξαμενές, έφραξαν τα στενά περάσματα με πέτρες και κατέλαβαν τα σημαντικότερα σημεία από τα οποία θα μπορούσαν οι εχθροί να εισορμήσουν στο οροπέδιο του Ασκήφου. Τα σημαντικότερα σημεία απ' όπου θα μπορούσε να εισβάλει ο εχθρός καταλήφθηκαν και ενισχύθηκαν κι από άλλους επαναστάτες, που είχαν ενθαρρυνθεί από τη στάση των Σφακιανών.

Ο Ιωάννης Ζυμβρακάκης και οι Κριάρης, Πρωτόπαπας, Καρκαβάτσος και άλλοι οπλαρχηγοί, μαζί με εθελοντές του αγώνα, κατέλαβαν τα στενά της Κράπης Σφακίων, ενώ ο Γογονής, ο Κορωναίος, ο Σαράτσογλου, ο Βυζάντιος και πολλοί Σφακιανοί κατέλαβαν τα στενά του Καλλικράτη στα ανατολικά.

Ετσι ανέπτυξαν τις δυνάμεις τους, που για πρώτη φορά ανέρχονταν σε περίπου 5.000 άνδρες, σε απόσταση 25 χλμ. από βόρεια μέχρι ανατολικά, από τον Αποκόρωνα έως τον Άγιο Βασίλειο, σε ομάδες των «εκατόν, πενήκοντα και τεσσαράκοντα» κατά την έκφραση του ιστορικού της Επανάστασης Ψιλάκη. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «οι ημέ-



Το Λουτρό Σφακίων (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Το οροπέδιο Λασιθίου (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

τεροι από Κισάμου, Σελίνου και Κυδωνίας, προσκληθέντες, συγκεντρώθησαν από Κεραμειών μέχρι Δοκαροπόρου κατά τον κήπον του Θέ. Οι Αποκορωνιώται και Σφακιανοί κατέχουσι τα εντεύθεν του Θέ, την Κράτην, τον Λαγκόν Κατρέ και το Κλήμα περί τας 2.500 χιλ... Εκείθεν του Κλήματος τα χωρία και τας υπωρείας μέχρι της Καλής Συγκιάς κατέχουσιν οι Ρεθύμνιοι, οι Αγιοβασιλιώται και Καλλικρατιανοί περί τας 2 χιλ.».

Οργανώνοντας την επίθεση στα Σφακιά, ο Ομέρ, αφού πρώτα κατέστρεψε τα χωριά του Αποκόρωνα και έκαψε τα σπαρτά για να εκφοβίσει τους Έλληνες, ήρθε και στρατοπέδευσε μαζί με τον Μεχμέτ πασά στον Στύλο. Εφτασε γύρω στο μεσημέρι της 10ης Απριλίου 1867, επί κεφαλής πλέον των 15.000 τακτικού στρατού και εντοπίων, αφού πρώτα με πλοία έστειλε στα Σφακιά περίπου 5.000 στρατού.

Από τον Στύλο, όπου παρέμεινε αρκετές ημέρες, ο Ομέρ παρήγγειλε και στους Σφακιανούς να υποταχθούν, διότι αλλιώς θα εισβάλει και θα καταστρέψει την επαρχία τους. Εκείνοι όμως απάντησαν: «Αφού άπασα η νήσος κατεστράφη, ας καταστραφώσι και τα Σφακιά... Ημείς, εις τα πρόθυρα της επαρχίας μας ιστάμενοι, θέλομεν προτιμήσει να πέσωμεν άπαντες παρά να επιτρέψωμεν εις τον στρατόν σου να εισβάλη».

Στις 19 Απριλίου 1867 από τις Βρύσες απόσπασμα από περίπου 2.000 Τούρκους προχώρησε στο λόφο Κεφάλα προς την Κράτη, «όπως καταφανή η δύναμις και η θέσις των ημετέρων. Ούτοι όμως απέσχον του τουφεκισμού και πάσης κινήσεως». Και οι Τούρκοι, αφού έριξαν μερικούς κανονιοβολισμούς κατά του χωριού Εμπρόσνερο, αποχώρησαν.

Την ίδια μέρα 19 Απριλίου 1867 το απόγευμα οι Τούρκοι ανέβηκαν από το Ρέθυμνο στην Επισκοπή και πέρασαν στον Κουρνά, όπου ήλθε και ο Ομέρ Πασάς, ο οποίος την επομένη, 20 Απριλίου 1867, ήλθε στην Επι-

σκοπή, ενώ ο Μεχμέτ Πασάς είχε μείνει στις Βρύσες.

Εν τω μεταξύ η προσωρινή κυβέρνηση των Κρητών, λαμβάνοντας αρκετά χρήματα από την Ελλάδα, ανέθεσε σε πληρεξούσιους να φροντίζουν για την προμήθεια των αναγκαίων, ώστε να διατηρούνται οι πολεμιστές διαρκώς στα στρατόπεδα.

Και ο αρχηγός του δυτικού τμήματος του Αγίου Βασιλείου, Παύλος Σαββάκης, ευρισκόμενος στην Καλή Συγκιά την 19 Απριλίου 1867 με αρκετούς Αγιοβασιλειώτες, λαμβάνει τη νύχτα (19-20 Απριλίου) επιστολή του Φασουλολιάννη σχετικά με την κίνηση των Τούρκων από το Ρέθυμνο κ.λπ.

Και την επομένη, 20 Απριλίου 1867, γύρω στις 11 π.μ., αυτός μαζί με τους Στυλ. Δημητρακάκη, πληρεξούσιο, με τους Ροδακινιώτες, τον Στυλ. Γύπαρη από τον Αγ. Βασίλειο, τον Ιωαν. Κατσουλάκη από τον Αγ. Ιωάννη, τον Εμμ. Μαραγκουδάκη Δαμανό από το Μαριού και τον Παντελή Παπαδάκη από τον Καλλικράτη με λίγους άνδρες έρχονται στην Αργυρούπολη.

Καθώς δε τουρκικό απόσπασμα από περίπου 80 άνδρες από την Επισκοπή κινούνταν προς την Αργυρούπολη, οι άνδρες του Π. Σαββάκη έστησαν ενέδρα και σκότωσαν κάποιους από αυτούς. Το απόγευμα οι Τούρκοι αποσύρθηκαν στην Επισκοπή.

Την επομένη, 21 Απριλίου 1867, ενώ γύρω στους 200 επαναστάτες κατείχαν τις προ της Αργυρούπολης θέσεις, γύρω στους 2.000 άτακτοι Οθωμανοί κατά το μεσημέρι προσέβαλαν τους ευρισκόμενους στο λόφο Αζόνα. Ενώ η μάχη συνεχιζόταν, γύρω στις 4 μ.μ., 4.000 τακτικού στρατού, ερχόμενοι από την Επισκοπή, εξανάγκασαν τους επαναστάτες να υποχωρήσουν στο οροπέδιο Ασφантаμέ, όπου και πέρασαν τη νύχτα, ενώ οι Τούρκοι επανήλθαν στην Αργυρούπολη. Ενώ δε την ίδια μέρα ο Ι. Ζυμβρακάκης απέστειλε «το τρίτον των δυνάμεων» των περί αυτόν προς ενίσχυση «των τας



Κρήτες επαναστάτες (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

διόδους του Καλλικράτους προς της Συγκιάς το Αγόρι φυλλαττόντων», την επομένη 22 Απριλίου 1867, έρχεται στο Ασφενταμέ από το Αμάρι ο Π. Κορωνάιος μαζί με τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς των επαρχιών Ρεθύμνου, Αμαρίου και Αγ. Βασιλείου και μαζί με περίπου 300 Μυλοποταμίτες.

Στις 23 Απριλίου, ο Ομέρ επιχείρησε να εισορμήσει στην επαρχία Σφακίων από τα ανατολικά, από τον Καλλικράτη, ενώ ο Μεχμέτ πασάς προσπάθησε να ανέβει από την κοιλάδα της Κράτης. Αλλά και οι δυο απέτυχαν, αφού υπό τα συνεχή πυρά των επαναστατών αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν.

Συγκεκριμένα, γύρω στο μεσημέρι της 23 Απριλίου 1867 «σώμα εχθρικών εκ 500 ατάκτων προχώρησεν αρκούντως, οι υπό τον Πόλον Σαββάκη και οι υπό τους μ. Φλέσσαν και Αντ. Πασπαράκη εθελονταί έδραμον κατά του εχθρού, ενώ και ο καπετάν Κώστας Παύλου μετά του οπλαρχηγού Αγ. Βασιλείου Μαρινάκη και του καπ. Τζελεπάκη διηυθύνθησαν προς το κέντρον».

Συνάμα δε σε Ασή Γωνιά και Μαυροκέφαλα, Σφακιανοί και Ρεθύμνιοι συμμετείχαν επίσης στη μάχη. Οι Τούρκοι τότε αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν μέχρι τους πρόποδες του όρους Αζονος, όπου αφού έλαβαν ενισχύσεις, επανέλαβαν τη μάχη, στην οποία εξάλλου έλαβαν μέρος και ο αρχηγός Πόλος Μοράκης με το σώμα του από το Αγόρι της Συγκιάς, ο οπλαρχηγός Στ. Βαρδάκης κ.ά. «Οι λαβόντες μέρος», κατά τον Π. Κορωνάιο πάντοτε, «ήσαν περί τους 800, έτεροι δε τόσοι έμμενον εις τας αρμοδιάς θέσεις. Ενώ οι εις Επισκοπήν, Αργυρούπολιν και Αζόνα εχθροί περί τας οκτώ χιλιάδας. Ουδείς εφονεύθη εκ των ημετέρων, επληρώθησαν δε τέσσαρες, μεταξύ των οποίων βαρέως ο καπετάν Αναγνώστης Θεοδωράκης από το Ροδάκινον και ο σηματοφόρος του καπετάν Κώστα Παύλου Γεώργιος Κρόνος εκ Μεσσηνίας».

Την ίδια μέρα (23 Απριλίου 1867) εξάλλου

ο Μεχμέτ Πασάς απέστειλε σώμα ατάκτων προς την είσοδο των Σφακίων. Όταν όμως η εμπροσθοφυλακή τους έφτασε στα «Σκαλιά της Κράτης», δέχτηκε επίθεση από τους επαναστάτες, αναγκάστηκε να διακόψει το δρόμο της και άρχισε να βάλλει εναντίον τους. Τότε ο Μεχμέτ Πασάς απέστειλε από το μέρος του Αλικάμπου κάποιο απόσπασμα για να τους περικυκλώσει. Στέλλονται όμως τότε γύρω στους 200 άνδρες από τον Ι. Ζυμβρακάκη προς ενίσχυση των μαχόμενων επαναστατών και ο Μεχμέτ Πασάς, «όστις έως τότε μόνους τους ατάκτους είχεν απολύσει κατά των ημετέρων», κατά τον Ι. Ζυμβρακάκη, «ώδενσε μεθ' όλον του στρατού του, όπως εκβιάση τας διόδους της Κράτης». Γύρω στους 1.500 όμως επαναστάτες, καταλαμβάνοντας κυκλοειδώς θέσεις από το Μπρόσνερο και την Κράτη μέχρι τον Αλικάμπο, έθεσαν στο μέσο των πυρών τους το στρατό του Μεχμέτ Πασά. Ετσι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν οι υπό τον Μεχμέτ Πασά στο λόφο Κεφάλαι. Κατέλαβαν το κατωφερές και πίσω μέρος του λόφου, όταν γύρω στους 40 επαναστάτες πλησίασαν περί τα δέκα βήματα τα χαρακώματα των Τούρκων. Οι τελευταίοι, από τις θέσεις τους, «ήρχισαν τρομερόν πυροβολισμόν κατ' εκείνων», «τα διασταυρούμενα όμως πυρά της δεξιάς και αριστεράς πτέρυγος των ημετέρων τους έσωσε της καταδιώξεως».

Τέλος, «ο μεν εχθρός απεσύρθη και πάλιν προς τις Βρύσες, οι δε ημέτεροι επανέκαμψαν εις τα ίδια», αφού ο εχθρός εγκατέλειψε 20 νεκρούς. Είχαν όμως και οι επαναστάτες 5 νεκρούς και 13 τραυματίες, από τους οποίους οι τρεις εθελοντές.

«Ο επισυμβάς όμως χειμών», κατά τον Π. Περίδη, «επέφερε θανατηφόρον πληγήν εις τας οικογενείας, αίτινες είχαν αποσυρθή εις τα όρη της επαρχίας Ρεθύμνης, ένεκα της εισβολής του εχθρικού στρατού... Περί τους 500 γέροντες, γράϊαι και παιδιά απέθανον εκ του ψύχους ή επνήγησαν υπό των ραγδαίων βρο-



Οθωμανική προπαγανδιστική αφίσα, με την Κρήτη και τα τουρκικά πλοία να την προφυλάσσουν (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Γυναϊκόπαιδα σπεύδουν να γλιτώσουν από τις σφαγές των Οθωμανών (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

χών... Αυτή η πληροφορία ήλθεν εις ημάς (ίσως υπερβολική). Ο λαός ένεκα των διαφόρων περιπετειών, των στερήσεων των συγγενών... της παρατάσεως του πολέμου, της ελλείψεως των τροφών ευρίσκεται εις μεγίστην αθυμίαν. Άλλο προσέτι δυστύχημα είναι ότι ήρχισε να αναπτύσσεται διχόνοια μεταξύ των οπλαρχηγών περί του ποίος να λάβη την γενικήν της επαρχίας του αρχηγίαν· ουδείς παραχωρεί, ούτε υποχωρεί εις τον ικανώτερον», συμπληρώνει ο Π. Περίδης.

Στη συγκέντρωση τόσων επαναστατών προ των Σφακιών συντέλεσε και το ότι το πλοίο «Αρκάδι» έφερε τη νύχτα της 14-15 Απριλίου 1867 στο Διαλισκάρι Σφακιών χίλιους σάκους γαλέτες, 800 αλεύρι, 350 κιβώτια φυσίγια, 40 σάκους υποδημάτων και ο Βαρσίδης 500 ναπολεόνια στην προσωρινή κυβέρνηση των Κρητών. Το «Αρκάδι» έφερε επίσης τη νύχτα της 18-19 ι.μ. 715 σάκους γαλέτες, 430 αλεύρι, 800, σιτάρι, 50 κιβώτια φυσίγια και 500 ναπολεόντια μέσω του Μάρκου Σκουλούδη για τη γενική συνέλευση των Κρητών στο Σέλινο και την Κίσσαμο.

Η επίθεση εναντίον των Σφακιών, όπως είδαμε, είχε αποτύχει. Ο Ομέρ αποκρούστηκε και αναχαϊτίστηκε, ενώ ο Μεχμέτ τράπηκε σε άτακτη φυγή εγκαταλείποντας άφθονα πολεμοφόδια και χάνοντας πολλούς άνδρες, εξαιτίας της ισχυρής και ορμητικής επίθεσης που δέχτηκε. Η διπλή αυτή επιτυχία των επαναστατών αναπτέρωσε το ηθικό τους και είχε θετικό αντίκτυπο στην άλλη Ελλάδα και στο εξωτερικό, σύμφωνα με τις εκθέσεις των προξένων στις κυβερνήσεις τους.

Μετά την αποτυχία του αυτή ο Ομέρ, αποφασισμένος να καταστείλει την επανάσταση, προχώρησε στην εφαρμογή του δεύτερου σκέλους του σχεδίου του, στην κατάληψη του Οροπεδίου του Λασιθίου. Αφού άφησε φρουρά στην Κυδωνία τον Αλή Σαρχός και στον Αποκόρωνα τον Μεχμέτ πασά, ο ίδιος προχώρησε προς τα ανατολικά, σκορπώντας

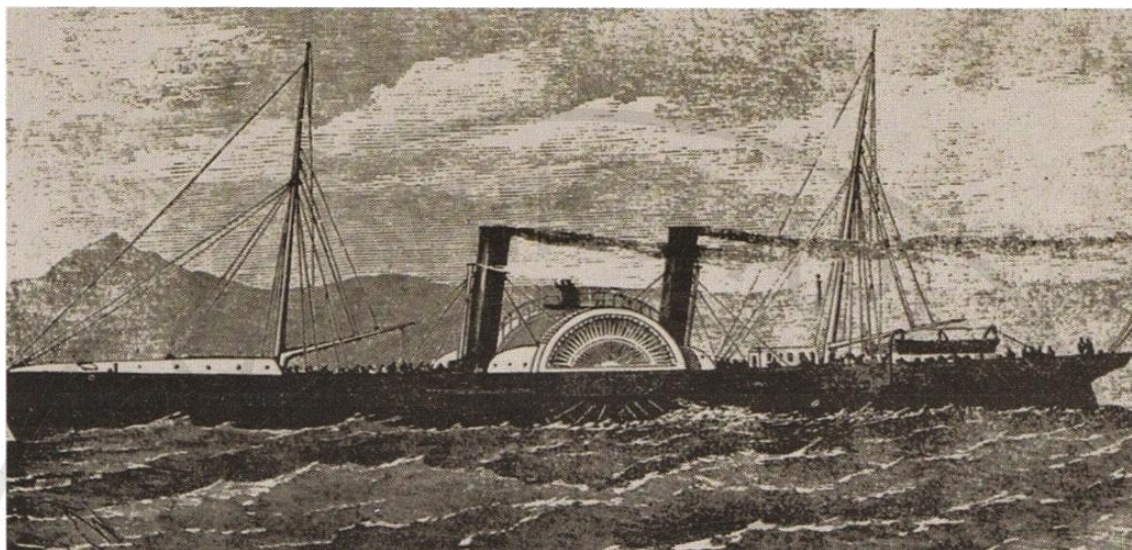
παντού τον όλεθρο και την καταστροφή. Ο Κ. Κριτοβουλίδης αναφέρει χαρακτηριστικά: «Πυρ και σίδηρος και φθορά ήτο η μέθοδος του» και «οπόθεν διήρχετο, εγκατέλειπεν ίχνη αξία της καταγωγής του».

Από το Ρέθυμνο, όπου έφτασε στις 28 Απριλίου, προχώρησε προς τον Μυτοπόταμο, με ενδιαμέσους σταθμούς κατ' αρχήν τη Μέση (κοντά στο Αρκάδι) κι έστειλε από εκεί προκήρυξη στους Ρεθεμνιώτες να υποταχθούν άμεσα. Όμως κι εκείνοι, όπως και οι άλλοι Κρήτες, απάντησαν ανάλογα: «...το σύνθημά μας είναι "ελευθερία ή θάνατος". Το εκηρύξαμεν και μένομεν εις τούτο μέχρις εσχάτων. Δύνασθε όθεν να πράξετε όσα η βαρβαρότης και η τουρκική θηριωδία δεν έπραξε μέχρι τούδε...». Είχαν προβλέψει τι θα επακολουθούσε διότι όντως ο Ομέρ στην πορεία του κατέστρεψε ό,τι είχε διασωθεί από τις προηγούμενες επιθέσεις, καταστροφές και λεηλασίες.

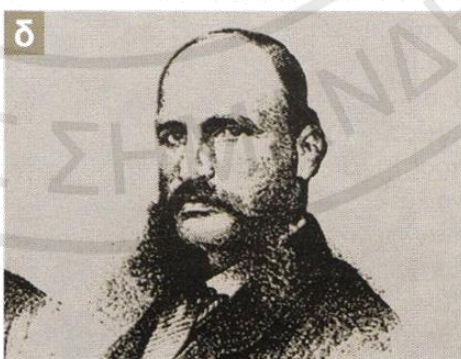
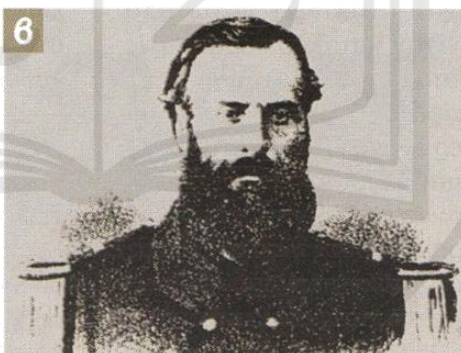
Στις 4 Μαΐου έφτασε στα Αγγελιανά, αλλά με σοβαρές παρενοχλήσεις και επιθέσεις από τους άνδρες του Κορωναίου, αλλά και των Κόρακα, Πετροπουλάκη και άλλων οπλαρχηγών των κεντρικών και ανατολικών επαρχιών.

Στο Μελιδόνι, όπου πριν από 44 χρόνια, το 1823, ο Χουσεΐν είχε πνίξει μέσα στο σπήλαιο με καπνό 370 γυναικόπαιδα, ο Ομέρ στις 6 Μαΐου συγκρούστηκε με τους επαναστάτες σε μια μάχη που κράτησε όλη την ημέρα. Επικράτησαν οι επαναστάτες κι ο Ομέρ έχασε πάνω από 250 άνδρες. Παρόμοια ήττα υπέστη και ο Ρεσίτ πασάς του Ηρακλείου στο Δοξαρό από τον Πετροπουλάκη, καθώς ερχόταν σε βοήθεια του Ομέρ. Ο Ρεσίτ κατάφερε να ενωθεί με το στρατό του Ομέρ, αλλά οι απώλειες του σώματός του ήταν αρκετές.

Αλλά οι επαναστάτες συγκρούστηκαν και πάλι με τους Τούρκους που προχωρούσαν προς το Ηράκλειο, αφήνοντας πίσω τους τα Αγγελιανά. Σύμφωνα με τον Έλληνα πρόξε-



Το πλοίο «Αρκάδι», το οποίο ναυπηγήθηκε με έξοδα των Ελλήνων ομογενών της παροικίας του Μάντσεστερ, στάλθηκε στην Κεντρική Επιτροπή των Κρητών και συμμετείχε στον αγώνα της Κρητικής Επανάστασης τροφοδοτώντας τους αγωνιστές και σώζοντας γυνακόπαιδα. Τον Αύγουστο 1867 πραγματοποίησε το τελευταίο του ταξίδι, οπότε σε μια δραματική ναυμαχία στα Σφακιά αιχμαλωτίστηκε και ρυμουλκήθηκε στην Κωνσταντινούπολη ως λάφυρο (Σ. Μαρκεζίνης, Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος)



Οι κυβερνήτες των πλοίων «Πανελλήνιον» και «Αρκάδι»:
α) ο Υδραίος Ν. Σαχτούρης,
β) ο Β. Ορλώφ από τις Σπέτσες,
γ) ο Α. Αγγελικάρας από τα Ψαρά,
δ) ο Α. Κουρένης από το Γαλαξίδι (Σπ. Μαρκεζίνης, ό.π.)

νο Σακόπουλο, σε ημερήσια διαταγή του Πάνου Κορωναίου στις 14 Μαΐου, αναφέρεται ότι οι τουρκικές απώλειες ανέρχονταν σε πάνω από χίλιους νεκρούς κι άλλους τόσους τραυματίες.

Στις 19 Μαΐου, ο Ομέρ Πασάς κάλεσε τους στρατηγούς του Ρεσίτ Πασά και Αλή Ριζά (αρχηγούς των τουρκικών δυνάμεων) και Ισμαήλ Φερίκ Πασά (επικεφαλής των αιγυπτιακών δυνάμεων) και τους έδωσε εντολή να καταλάβουν πάση θυσία το Λασιθί.

Ο Τούρκος στρατάρχης έφτασε στις 20 Μαΐου στο Καστέλλι Πεδιάδας, όπου και στρατοπέδευσε ο τουρκικός στρατός. Την ίδια μέρα, ο Ισμαήλ Φερίκ Πασάς ξεκίνησε από τον αυχένα του Τσουλή το Μνήμα και ο Ρεσίτ Πασάς βάδισε μέσω της Γερακιανής Λαγκάδας προς κατάληψη του Λασιθίου.

Ο αντικειμενικός σκοπός του Ομέρ ήταν να καταλάβει το οροπέδιο του Λασιθίου που ήταν «το κρησφύγετο και ο σιτοβολώνας των επαναστατών» και όπου ο Κόρακας και ο Σφακιανάκης είχαν αναπτύξει πάνω από 2.000 άνδρες κι είχαν καταλάβει επίκαιρες θέσεις στα υψώματα στα βορειοδυτικά.

Ο τουρκικός στρατός χωρίστηκε σε τρία κομμάτια. Ο Ομέρ είχε μαζί του, εκτός από τον Αιγύπτιο Ισμαήλ Πασά, τον άλλοτε υπουργό Στρατιωτικών της χώρας του, που είχε έρθει παλιότερα στην Κρήτη και τον Ρεσίτ Πασά του Ηρακλείου, αλλά και τον Αλή Σαρχός, που είχε καταφτάσει στο μεταξύ από την Κυδωνία με 30.000 στρατό. Οι επαναστάτες είχαν να αντιπαρατάξουν απέναντι στον τεράστιο αυτόν όγκο στρατού περίπου 3.000-4.000 άνδρες. Η αριθμητική υπεροχή των Τούρκων ήταν σαφώς πολύ μεγάλη (υπολογίζεται περίπου 1 προς 8). Διέθεταν στρατό άριστα εξοπλισμένο και οργανωμένο και με εξασφαλισμένο τον ανεφοδιασμό και την τροφοδοσία, ενώ οι επαναστάτες διέθεταν παλιό οπλισμό και ελάχιστα πολεμοφόδια. Παρ' όλη όμως αυτή την υπεροχή, το ηθικό των επα-

ναστατών ήταν ακμαίο, ο ενθουσιασμός τους ακράτητος, η ψυχή τους φλογισμένη και ο πόθος τους για τη λευτεριά ασίγαστος. Το κλίμα που επικρατούσε τότε στα στρατόπεδα των αγωνιστών μάς το μεταφέρει ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης που ήταν σύγχρονος των γεγονότων, σε ωραίο επικό του ποίημα, που τύπωσε στη Σύρο το 1868.

«...Χίλια καλώς μας όρισε τ' Ομέρ Πασά τ' ασκέρι, ότι άρματα δεν είχαμε και ήρθε να μας φέρει. Εμείς σας λαχταρούσαμε μπέηδες και αγάδες, να σας φιλοδωρήσαμε ένα ξενύγρι μπάλες...».

Αρχηγοί των επαναστατών του Λασιθίου ήταν, όπως προαναφέρθηκε, ο Μιχαήλ Κόρακας (για τους ένοπλους από Ανατολική Κρήτη) από την Πόμπια της Μεσαράς και ο Κωνσταντίνος Σφακιανάκης (για τους ένοπλους από Δυτική Κρήτη) από το Βραχάσι. Οπλαρχηγοί ήταν ο Εμμανουήλ Μηλιαράς από το Τζερμιάδω, ο Εμμανουήλ Καζανάκης από το Μαρμακέτω, συγγενής προφανώς του μεγάλου πολεμιστή Εμμανουήλ Καζάνη, ο Αριστοτέλης Βασιλογιώργης από το Γεροντομουρί, ο Ηρακλής Κοκκινίδης από το Κεραμούτσι, ο Αντώνιος Τρυφίτσος από το Καστέλλι, ο Εμμανουήλ Κοκκίνης από τη Νεάπολη, ο Νικόλαος Τυλλιανάκης από την Εμπορο, ο Κωνσταντίνος Κοζυράκης από το Μεραμπέλλο, ο Αντώνιος Ζωγράφος ή Ξανθουδίδης από τ' Αβδού, ο Φραγκιάς Μαστραχάς από τη Γέργερη, ο Δημήτριος Τσικριτζής από τον Ζαρό, ο Νικόλαος Αλεξάκης από τους Ποταμούς, ο αρχηγός Ρίζου, δηλαδή Βιάννου, Γεώργιος Μιχαλοδημητράκης, οι πεντακοσίαρχοι Ιωάννης Μουρελλάκης και Αντώνιος Καλλιατάκης, ο Εμμανουήλ Χατζάκης, ο Γεώργιος Μανουσάκης, ο Γ. Δερμιτζάκης και άλλοι.

Οι εθελοντές αρχηγοί και οπλαρχηγοί που βρέθηκαν και πήραν μέρος στις μάχες του Λασιθίου ήσαν ο Δημήτριος Πετροπουλάκης και ο Ηλίας Δημητρακαράκος από τη Μάνη,



Κρήτες επαναστάτες (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Σημαία της Κρητικής
Επανάστασης του
Κωνσταντίνου Μπασιά
(Συλλογές Ιστορικού
Αρχείου Κρήτης)

ο Γεώργιος Κουρμούλης, λοχαγός του ελληνικού στρατού, και ο Χρήστος Βυζάντιος, συνταγματάρχης επίσης του ελληνικού στρατού σε αποστρατεία.

Τα γνωστά περάσματα για το οροπέδιο ήταν το Κράσι, της Καράς το Πηγάδι, του Τσούλι το μνήμα και το Σελί της Αμπέλου, τα οποία κατέλαβαν οι Έλληνες, πιστεύοντας ότι από αυτά θα επιχειρούσαν οι Τούρκοι να ανεβούν στο Οροπέδιο.

Εξαπατώντας τους επαναστάτες, ο Ομέρ προσποιήθηκε ότι πράγματι θα επιχειρήσει ανάβαση από τις διαβάσεις αυτές. Αλλά ο Ρεσίτ Πασάς, οδηγούμενος από άνθρωπο που γνώριζε πολύ καλά τον τόπο, με 15.000 άνδρες μπόρεσε να περάσει από τη Γερακιανή Λαγκάδα και να φτάσει στην κορυφή του όρους Αφέντης, συντρίβοντας την αντίσταση του Πετροπουλάκη στη θέση Κεράς το πηγάδι. Στις 21 Μαΐου οι τουρκικές ορδές εισέβαλαν στο οροπέδιο, εισόρμησαν στο Λασιθί, κατεβαίνοντας από τη Λαγκάδα της Πλάτης, όπου είχαν φτάσει στο μεταξύ και οι επαναστάτες, που όταν αντιλήφθηκαν την είσοδο των Τούρκων στο Λασιθί, έτρεξαν και τους χτύπησαν, απωθώντας τους και πάλι ως τον Αφέντη.

Την επόμενη μέρα μπήκε στο οροπέδιο και ο Ομέρ με τον Ισμαήλ και το υπόλοιπο μέρος του στρατού. Αλλά οι επαναστάτες δεν εγκατέλειψαν την προσπάθεια να εκδιώξουν τους Τούρκους από το οροπέδιο του Λασιθίου. Οι Κρήτες επαναστάτες είχαν παρατάξει τις δυνάμεις τους (οπλοφόρους κυρίως από την Ανατολική Κρήτη και εθελοντές από την άλλη Ελλάδα) κι επί δέκα μέρες έγιναν αλλεπάλληλες συγκρούσεις στο Καμινάκι, στο Ψυχρό, στο Τζερμαδάω, στο Μαρμακέτω κ.ά. Παρά τις πολυαριθμότερες δυνάμεις του εχθρού, τις εφόδους του πεζικού, τον αδιάκοπο κανονιοβολισμό και τις σφαίρες του εχθρού που έπεφταν σαν πυκνό χαλάζι, οι επαναστάτες πολέμησαν γενναία, δεν μεταπο-

πίστηκαν από τις θέσεις που κρατούσαν και οι απώλειες που προξένησαν στον εχθρό, ξέπερασαν τους 400 νεκρούς και πληγωμένους. Όμως οι Τουρκοαιγύπτιοι ήταν πολύ περισσότεροι και τακτικός στρατός, επικράτησαν και μπόρεσαν τελικά να εισβάλουν στο Λασιθί, ενώ οι επαναστάτες υποχώρησαν στα βουνά της Δίκτης.

Από τις 21 Μαΐου έως στις 29 Μαΐου οι Τουρκοαιγύπτιοι κατακαίουν τα χωριά του Λασιθίου, σφάζουν τους κατοίκους του και πυρπολούν την Ιερά Μονή Κρυσταλλένιας. Στο μοναστήρι της Κρυσταλλένιας, το πνευματικό και ιστορικό κέντρο του Λασιθίου, βρισκόταν η επιτροπή του αγώνα, μέρος της αποθήκης των πολεμοφοδίων και το εργοστάσιο των πυριτιδοβολών (φυσιγγίων). Το εργοστάσιο αυτό ήταν ένα πρόχειρο χυτήριο μολυβιών που κατέληξε σε αχρηστία, αφού τα όπλα των επαναστατών ήταν διαφόρων διαμετρημάτων. Στις 29 Μαΐου πυρπολείται το μοναστήρι και καταστρέφεται και αυτό το πρόχειρο και ακατάλληλο εργοστάσιο των φυσιγγίων, με αποτέλεσμα οι επαναστάτες να μείνουν ανυπεράσπιστοι και από πλευράς πυρομαχικών.

Οι Τούρκοι, για να ολοκληρώσουν την καταστροφή, πυρπολούν και τα υπόλοιπα χωριά του Λασιθίου, ενώ οι επαναστάτες έδωσαν τις τελευταίες τους μάχες στο βόρειο τμήμα του Λασιθίου και κατέφυγαν στο Καθαρό, την Αλρίδα και τη Σελένα, για να αποφύγουν τον εχθρικό κλοιό που συνεχώς γινόταν πιο ασφυκτικός. Εκεί θα μπορούσαν να εφαρμόσουν τους γνωστούς κανόνες του κλεφτοπόλεμου, με περισσότερες ελπίδες και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Τα γυναικόπαιδα του Λασιθίου, για ν' αποφύγουν τη σύλληψη και το φονικό μαχαίρι του εχθρού, κατέφυγαν στη Σελένα και το Καθαρό, όπου υπήρχε σχετική ασφάλεια. Ο Ισμαήλ Πασάς που είχε το πρόσταγμα της μάχης στις 30 Μαΐου βρισκόταν στη θέση του «Πατέρα τα Σελλιά» και



Σφαγές Ελλήνων
από Οθωμανούς
(Συλλογές Ιστορικού
Αρχείου Κρήτης)

συγκινήθηκε βαθιά από τη θέα των γυναικό-παιδων που έφευγαν. Λέγεται ότι θεώρησε κατάλληλη τη στιγμή να επέμβει για τη σωτηρία των ομόθρησκων συμπατριωτών του και διέταξε τους σαλπικτές να σαλπίσουν παύση της καταδίωξης, χωρίς όμως τούτο να επιβεβαιώνεται ιστορικά.

Υπάρχουν πολλές εκθέσεις για τη γιγαντομαχία –όπως αποκαλείται– του Λασιθίου. Ενα έγγραφο που σώζεται στο «Κρητικό Αρχείο» της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης, σχετικό με τις μάχες που έγιναν στις 23 Μαΐου 1867, όταν οι δυνάμεις του Ομέρ Πασά προσπάθησαν να καταλάβουν την περιοχή από τρία διαφορετικά σημεία, είναι αρκε-

τά χαρακτηριστικό και διαφωτιστικό. Ο Κωνσταντίνος Σφακιανάκης, γενικός αρχηγός των ανατολικότερων επαρχιών, της ευρύτερης, δηλαδή, περιοχής του σημερινού νομού Λασιθίου, περιγράφει με την επιστολή του τα γεγονότα στον επικεφαλής της επιτροπής της Σύρου Μίνωα Μπογιατζόγλου, που βοηθούσε τον αγώνα των Κρητών. Παράλληλα ζητούσε την αποστολή τροφίμων και πολεμοφοδίων που πλέον είχαν σχεδόν εξαντληθεί. Οι υπερασπιστές του Λασιθίου εκείνη την ημέρα κέρδισαν τον εχθρό και τον εμπόδισαν να καταλάβει χωριά του οροπεδίου, σκοτώνοντας, μάλιστα, 250 από τους στρατιώτες του, σύμφωνα με τον Σφακιανάκη.

«Αξιότιμε Κ. Μ. Βογιατζόγλου

Εν τη από 22 τ.μ. επιστολή μου εξέθετον εις υμάς εν συντόμῳ την μάχην της 2 (σ.σ.: 21, πιθανότατα). Ἡδὴ σας αναφέρω ὁμοίως και τα της 23. Ὡς σας προέγραφον ὁ Ομέρ κατείχε τας υψηλότερας κορυφάς του Λασιθίου ἔχων καλῶς ἐξησφαλισμένην την μεταξύ του Καστελίου και του στρατοπέδου του συγκοινωνίαν. Χθες 23 Μαΐου ἅμα ἀνατείλαντος του Ἡλίου ὁ ἐχθρὸς ἐκίνησε καταβαίνων εις Λασιθί ἀπὸ τρεῖς διαφόρους οδούς και ἐν μέρος του στρατοῦ του κατέβαιναν ἀπὸ την θέσιν Παράσυρτα και ἕτερον κατ' εὐθείαν εις το χωρίον Πλάτη και τὸ τελευταῖον ὠδενσε πρὸς την θέσιν Τσουλι μνήμα ὅπως καταλάβῃ τας κορυφάς της Ἀγίας Φωτεινῆς (ἢ Ἀγίας Φωτιάς). Οὕτω κινήθεις ὁ ἐχθρὸς ἐσκόπη φαίνεται να μας καταλάβῃ εις Τσερμινιάδο και Κρουσταλένια ὅπου εἰμεθα συγκεντρωμένοι και οὕτω μας ὠθήσῃ και μας περιορίσῃ εις τὸ ἐνδότερον του Λασιθίου. Ἡμεῖς ὁμως ἰδόντες τον ἐχθρὸν οδεύοντα πρὸς ἡμᾶς, ἀντὶ να τον περιμένωμεν να ἔλθῃ εις τα μέρη τα ὁποία κατείχομεν, ἐκινήσαμεν θαρραλέα πρὸς ἀπάντησίν του. Στρατιωτικὸν Συμβουλίου γενομένου ἀπεφασίσθη ὁ μὲν Μιχ. Κόρακας γεν. ἀρχηγὸς με τὸ σῶμα του ἐκ 400, ὁ Καπετάν Παῦλος Σφακιανὸς και ὁ Ἡρακλῆς Κοκκινίδης με τὸς ἐλθόντας 800, σὺν τούτοις Ριζίται 200 και περισσότεροι Λασιθιώται να οδεύσουν την νότιον πλευράν του Λασιθίου και να προλάβουν τὸς καταβαίνοντας ἀπὸ τα Παράσυρτα, 300 δὲ Μιραμπελιώται (διότι οἱ λοιποὶ φυλάττουν τα παράλια του Μιραμπελίου, μὴ γίνῃ καμμία αἰφνῆδία ἀποβίβασις εις τὸ φρούριον της Σπιναλόγκας) 200 Πεδιάδῃται και ἅπαντες οἱ ἐθελονταὶ ὑπὸ τον Δημητράκα-ράκον, Πετροπουλάκην, Βυζάντιον και Κουρμουλάκην να προλάβωμεν τας ἄλλας δύο πτέρυγας του ἐχθροῦ λαβόντες την βόρειον πλευράν του Λασιθίου. Ἀπαντες οἱ ἐθελονταὶ διέμενον εις Κρουσταλένια, ἐγὼ ἐν τούτοις ἔμενον εις Τσερμινιάδο ἐφοδιάζων τὸς Μιραμπελιώτας και ἀποπέμπων αὐτοὺς ὑπὸ την ὁδηγίαν

των ὁπλαρχηγῶν των Εμμ. Κοκινάκη και Κωνστ. Κοζυράκη. Οἱ Πεδιάδῃται ευρισκόμενοι εις Κεράν εἶχον διαταχθῇ να δράμουν εις Ἀμπελονάμα ἤθελον ἰδῇ τον ἐχθρὸν πλησιάζοντα. Οἱ Μιραμπελιώται ἐφθασαν και κατέλαβαν τὸ χωρίον Πινακιανὸν και την ἀπέναντι κορυφὴν ὅπως ἀναχαιτίσωμεν την ὁρμὴν του ἐχθροῦ και ἐμποδίσωμεν αὐτόν του να εἰσβάλλῃ εις Κεράν και Κράσι. Εγὼ ἔμενον εις Τσερμινιάδο ἀναμένων τὸς ἐθελοντάς τὸς ὁποίους ἀναχωρῶν ὁ ἀρχηγὸς Μ. Κόρακας ὑπεσχέθη να στείλῃ ἀπὸ Κρουσταλένια. Ἀφοῦ ἐπὶ ματαίῳ περιμένον ἱκανὴν ὥραν χωρὶς να ἔλθῃ κανεὶς και βλέπων ὅτι ὁ ἐχθρὸς προσεγγίζει ἐδράμον εις Κρουσταλένια ὅπως ἐπισπεύσω την ἀναχώρησιν των ἐθελοντῶν. Δυστυχῶς ὁμως ὁ μὲν Δημητράκα-ράκος εἶχεν ἀπομακρυνθῇ και σχυρωθεὶ εις Ἀλέξεναν, υψηλότεραν κορυφὴν πρὸς ἀνατολὰς του Λασιθίου και 15 σχεδὸν μίλια ἀπέχουσαν του ἐχθροῦ, ὁ δὲ Πετροπουλάκης και Κουρμουλάκης μοι ὑπεσχέθησαν να ἔλθουν. Κατὰ δυστυχίαν ὁμως, και ἀγνοῶ δια ποίαν αἰτίαν οὗτοι ἀντὶ να ἔλθωσι με ἡμᾶς ἠκολούθησαν τον ἀρχηγόν Μ. Κόρακα και μόνος ὁ Βυζάντιος με 50 ἐθελοντάς εἶχεν ἀκολουθήσει ἀπὸ πρωίας με τὸς Μιραμπελιώτας. Εγὼ ἀπεπλισθεὶς πλέον ἀπὸ ἐπικουρίαν ἐθελοντῶν ὠδενσα με ὅσους εὗρον καθ' ὁδόν Λασιθιώτας, Τσερμινιαδιανούς ὀλίγους και τον ὁπλαρχηγόν Εμμ. Μιλιάρᾳ εἰς Πινακιανόν, πρῶτον ἤρχισαν την μάχην οἱ ὑπὸ τον Μιχ. Κόρακα και συμποσούμενοι εις 3 χιλ. με την καταβαίνουσαν ἀπὸ Παράσυρτα πτέρυγα του ἐχθροῦ, ἤρχισε δὲ ἡ μάχῃ πρῶτον εις τὸ μέρος ἐκεῖνο διότι εἶνε συντομωτέρα εις τον κάμπον ἄγουσα ὁδὸς ἀπὸ Παράσυρτα. Ἦτον 1 ὥρα της πρωίας, οἱ ἡμέτεροι κατέλαβον τὸ χωρίον Καμινάκι και τὸς υπερκειμένους λόφους. Προχωροῦσης δὲ της ἡμέρας ἡ μάχῃ ἐγένετο πεισματώδης και ἐξηκολούθησε μέχρι της εσπέρας. Οἱ ἰδιοὶ μας ἀπώθησαν τον ἐχθρὸν ἀπὸ την Καμινάκιανήν λαγκάδα μέχρι του χωρίου Ψυχρό, ἡμεῖς ἐκ του ἀπέναντι μέρους κατοπτεύσαμεν την μάχην

24606.
241 (1815) 67
51/
Archéologie H. M. B. 1193

Η αρχή της
επιστολής του
Κωνσταντίνου
Σφακιανάκη,
γενικού αρχηγού
Λασιθίου, στον
Μ. Μπογιατζόγλου
(Κρητικό Αρχείο
Βικελαίας
Βιβλιοθήκης
Ηρακλείου)



Ο Μίνως
Μπογιατζόγλου,
επικεφαλής της
Επιτροπής Σύρου

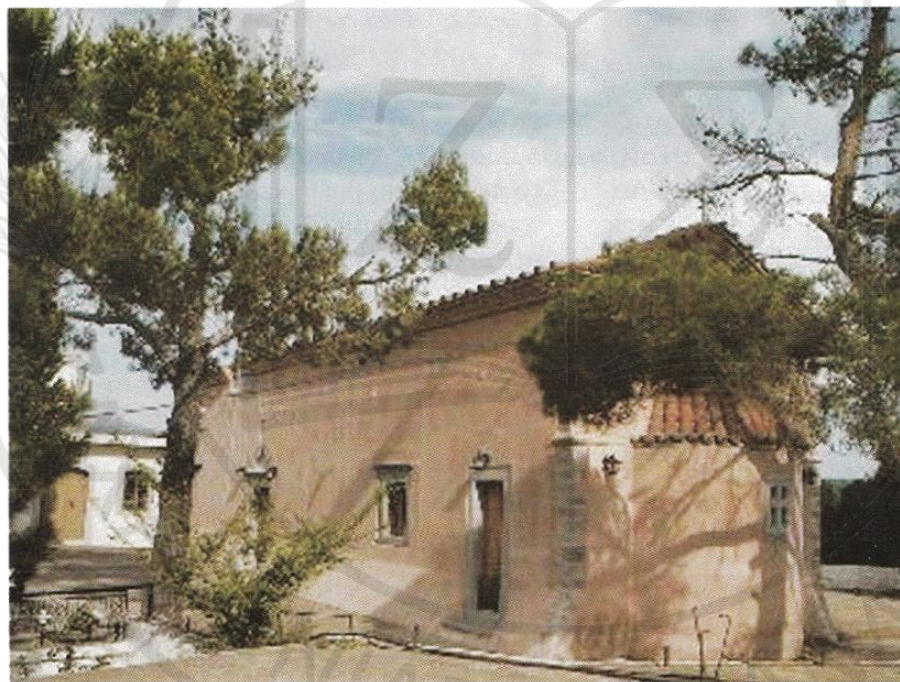
αλλά τα καθέκαστα αυτά δεν μας είνε ακόμη γνωστά.

Ητο μεσημβρία ότε ο εχθρός από το μνήμα του Τσουλή εφάνη εις τα νηώματα της Αγίας Φωτιάς, και ευθύς και ο εις Πλάτην ευρισκόμενος στρατός εκινήθη κατά μέτωπον εναντίον μας σκοπών να μας προσβάλη από δύο μέρη, δηλ. κατά μέτωπον και από τα δεξιά πλάγια. Ημείς όμως δια να ματαιώσωμεν τα σχέδια του εχθρού και να εμποδίσωμεν αυτόν του να εισβάλη εις Κεράν και Κράσι συγχρόνως δε δια να προφυλάξωμεν τα πλάγια μας ωχυρώθημεν από Πινακιανό μέχρι του Πόρου της Αμπελος. Την στιγμήν εκείνην έφθανον και οι Πεδιαδίται υπό τους οπλαρχηγούς των Αντ. Τριφόπουλον (σ.σ.: ο γνωστός Αντώνιος Τρουφίτσος) και Γεώργ. Μανουσάκην και τον οπλαρχηγόν των εξ ανατολικωτέρων επαρχιών Αντ. Ζωγράφον. Ημείς αν και ολιγάριθμοι απέναντι τοσούτου τακτικού και ατάκτου στρατού και πρωτόπειροι σχεδόν του πολέμου, μολαταύτα από αίσθημα πίστεως και πατρίδος φλεγόμενον υπεδέχθημεν τον εχθρόν μετά ζωηρού πυρός και η μάχη διήρκεσε πεισματωδεστάτη και λυσσώδης μέχρι της εσπέρας 1 ώρα της νυκτός, φιλοτιμιουμένων των ημετέρων τις να φανή γενναίότερος, και εμπαιζόντων δια γιουχαΐσμου τας βόμβας τας άνευ αποτελέσματος ριπτομένας κατ' επάνω μας. Διότι εις το μέσον του κάμπου ισταθέν τάγμα τακτικού στρατού εκσφενδονίζον αδιακόπως βόμβας προς Νότον και Μεσημβρίαν του Λασιθίου κατά των ημετέρων. Εις την μάχην ταύτην εφονεύθησαν 10 εκ των ημετέρων και 5-7 επληρώθησαν. Εκ δε των του εχθρού αν και δεν έχωμεν εισέτι ακριβώς πληροφορίας, μολαταύτα χωρίς υπερβολήν λέγοντες οι φονευμένοι υπερβαίνουνσι τους 250. Δια της παραδειγματίστου δε ταύτης γενναιότητος των στρατιωτών και την θέσιν μας ετηρήσαμεν και πλήθος γυναικόπεδα διεσπαρμένα εις τα πλησίον βουνά διέφυγον την μαιφόνον μάχαιραν του βαρβάρου.

Αφού έπαυσεν η μάχη και η νύξ επήλθεν ε-

μείναμεν εις τας θέσεις μας μόλις εν μίλιον απέχοντες του εχθρού, του οποίου τας κινήσεις εβλέπομεν εις την λάμψιν των πυρών και τας ομιλίας του ακούομεν. Κατέχει δε ούτος τα χωρία Πλάτη, Γεροτομούρη και Μετόχι. Πάντα εν συντόμω αναφέρων εις υμάς δεν λείπων και αύθις να σας επαναλάβω όσα προεγράφομεν, δηλ. την αποστολήν των ζητουμένων πολεμοφοδίων προ πάντων και τροφάς έως ότου δυνηθώμεν να θερίσωμεν εδώ και να εξοικονομούμεθα. Διότι αν και ο λαός φλέγεται από μέγα αίσθημα, μολαταύτα αφού του λείψη η τροφή θα διαλύση και θα δοθή εις την αρπαγήν, αν του λείβουν τα πολεμοφόδια θα αποσυρθή εις τι απόκεντρον μέρος και ο εχθρός ευρίσκει ευκαιρίαν να δηώση τας επαρχίας και θα παραδώση εις το πυρ και τον σίδηρον παν το προστυχόν. Και ναι μεν δεν θα αφήσωμεν την επανάστασιν να ματαιωθή εις τας επαρχίας μας, θα καταστραφή όμως και αι επαρχίαι ολοτελώς και πολλαί αθώαι ψυχαί θα χαθούν. Σπεύσατε λοιπόν δι αγάπην θεού και εν ονόματι της πατρίδος και εφοδιάσατέ μας από ό,τι έχομεν ανάγκην ίνα μην αισχνυνθώμεν και καταστραφώμεν. Εν τούτοις έως ότου να προφθάσητε έχω σκοπόν να προτείνω εις τους αρχηγούς εις ους εστείλατε χρήματα και τα οποία τα έχουσι να μεταθέσουν και να αγοράσωμεν τροφάς, ήγουν κρέατα. Αν δεν συγκατανεύσουν θα αγοράσω εξ ιδίων μου ομόλογα επ' ονόματί μου χωρίς να με μέλλη αν δεν αποζημιωθώ και από το έθνος. Αν όμως και με το μέσον τούτο δεν κατορθώσω τίποτε δεν μένει άλλη ελπίς παρά να αποσυρθώμεν εις τι μέρος έως ότου να λάβωμεν νέα εφόδια. Αυπούμαι όμως μεγάλως δια την καταστροφήν και τον όλεθρον, όστις θα ακολουθήση, αλλά τι να γίνη. Επραξα και πράττω και θα πράττω όσον εξαρτάται από τα δυνάμεις μου.

Σήμερον 1 ώρα της πρωίας ο εχθρός δεν εκινήθη εισέτι, ημείς μένομεν εις τας θέσεις μας και ετοιμαζόμεθα να τον υποδεχθώμεν αν έλθη.



Η Ιερά Μονή Πρέβελης
στο Ρέθυμνο (πάνω)
και το μοναστήρι
της Κρουσταλλένιας
στο Λασιθί (κάτω),
κέντρα του
επαναστατικού αγώνα
που καταστράφηκαν
από τον
Τουρκοαιγυπτιακό
στρατό

Σας αδελφικοασπάζομαι και μένω
Εν Τσερμινιάδο τη 24 Μαΐου 1867
Ο Υμέτερος
Κ. Σφακιανάκης»

Στις 28 Μαΐου οι Κρήτες επαναστάτες ανασυγκροτήθηκαν στο οροπέδιο του Λιμνακά-

ρου. Μαθαίνοντάς το, οι Τούρκοι προωθήθηκαν εκεί. Ωστόσο με ελιγμό οι Κρήτες ξανακατέβηκαν στον κάμπο του Λασιθίου. Οι Τούρκοι έφτασαν το πρωί της 29ης Μαΐου, όμως αρκετά καταπονημένοι, με αποτέλεσμα να τους επιτεθούν οι Κρήτες έξω από το χω-

ριό Τζερμιάδω προς Μαρμακέτω και τους νικήσουν κατά κράτος. Οι απώλειες ήταν αρκετές: Τουρκοαιγύπτιοι στρατιώτες περίπου 2.000 νεκροί και Έλληνες επαναστάτες περίπου 150 νεκροί.

Ο Κόρακας με μικρό σώμα ιππικού μπόρεσε στην αρχή να απωθήσει τους Τούρκους, αλλά η αριθμητική υπεροχή και ο αριότερος οπλισμός τους ήταν που υπερίσχυσαν τελικά. Ο γενικός αρχηγός των ανατολικών επαρχιών μαζί με τους άλλους οπλαρχηγούς και επαναστάτες πολέμησε με απαραίμिलο ηρωισμό, αλλά η εξάντληση, η κούραση και η πείνα, κυρίως όμως η παντελής έλλειψη πολεμοφοδίων, τους ανάγκασαν να υποχωρήσουν προς τους Ποταμούς, χωρίς, κατά περιεργό τρόπο, να κυνηγηθούν από τους εχθρούς. Οι Τούρκοι τότε κατέλαβαν το οροπέδιο, που το ληηλάτησαν και το κατέστρεψαν ολοκληρωτικά για δεύτερη φορά μετά από 44 χρόνια.

Ήταν η 30ή Μαΐου του 1867 όταν οι Τούρκοι πάτησαν πλέον νικητές στο οροπέδιο Λασιθίου, μετά από δεκαήμερες μάχες με τους χριστιανούς υπερασπιστές που είχαν επικεφαλής τον ίδιο τον Μιχαήλ Κόρακα. Το Λασιθί εγκαταλείφθηκε κι ερημώθηκε. Τις επόμενες ημέρες ο άοπλος πληθυσμός των οικισμών παραδόθηκε στις βάρβαρες διαθέσεις των κατακτητών, που προχώρησαν σε μαζικές σφαγές, με άγριο και μαρτυρικό τρόπο. Απόσπασμα έργου του ποιητή Κωνσταντίνου για την καταστροφή του Λασιθίου αναφέρει:

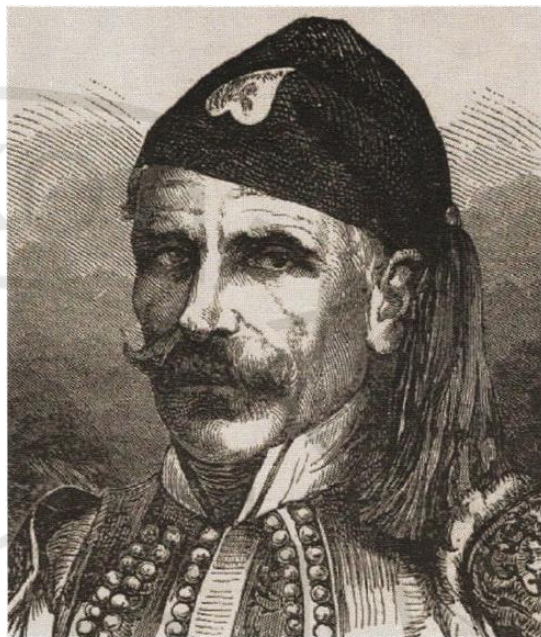
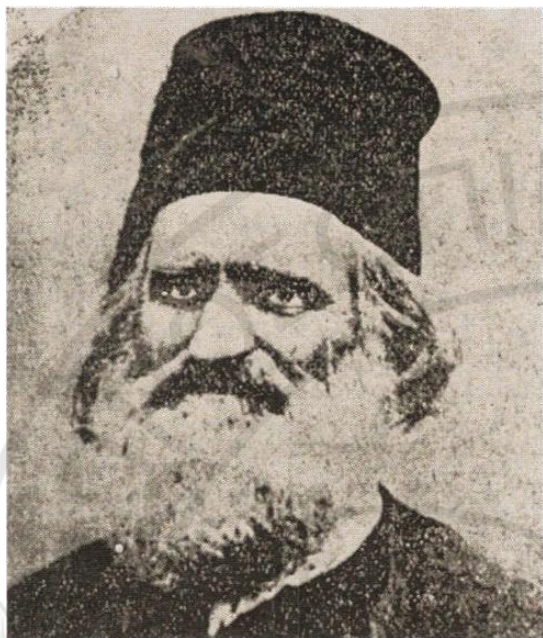
«Ενθὺς αρχίζει η Τουρκιά τότε την ώρα
κείνη
και κανονιοβουλούσανε κι η μέρα νύχτα
εγίνη.
Ο ήλιος εθαμβώθηκε τρέμει και φεύγει
πέρα
και οι καπνοί του μπαρουτιού μαυρίζουν
τον αέρα.
Πέφτουν οι μπάλες σαν βροχή οι μπόμπες
σαν χαλάζι

κι η γη όπου δεν ήνοιωθε άρχισε να
τρομάζει...»

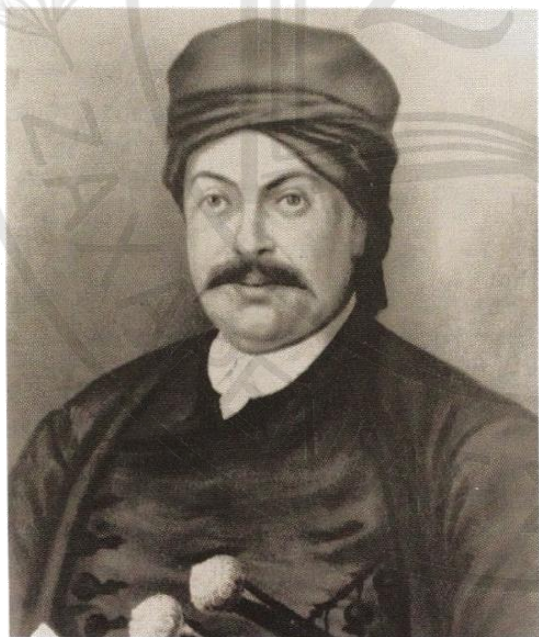
.....
«όπου στραφείς, ένα κορμί νεκρό θε ν'
απαντήσεις,
χωριό δεν βρίσκεις να σταθείς, δέντρο για
να ακουμπήσεις
τα χόρτα εμαράθηκαν κι όλα τα δέντρα
ακόμα
και μαύροι βγαίνουν στεναγμοί απ' της γης
το χώμα...»

Ιταλός αξιωματικός που βρισκόταν στην υπηρεσία των αιγυπτιακών στρατευμάτων, αφού πλέκει εγκώμιο στους επαναστάτες, αναφέρει ότι οι Τούρκοι που εισέβαλαν στα χωριά του Λασιθίου διέπραξαν ανήκουστα τερατουργήματα - σφαγές, βιασμούς και ατιμώσεις. Σε έκθεση ωμοτήτων, ένα πραγματικό μαρτυρολόγιο που συντάχθηκε με τη φροντίδα της Ιεράς Μητρόπολης Κρήτης στο Λασιθί στις 27 Αυγούστου 1867 και της οποίας το πρωτότυπο βρέθηκε στο αρχείο του Μητροπολίτη Κρήτης Τιμοθέου Βενέρη, αναφέρεται χαρακτηριστικά: «...Οι κάτοικοι της επαρχίας Λασιθίου υπέστησαν τας μεγαλύτερας καταστροφάς. Απασα η κινητή αυτών περιουσία διηρπάγη, οι ναοί των υπέρ τους 100 εβεβηλώθησαν καί επυρπολήθησαν, ουδείς δε έμεινεν εις αυτούς όπως εκτελώσι τα της θρησκείας των. Και αυτοί οι τάφοι των πατέρων των δεν έμειναν ανέπαφοι. Την 21ην Μαΐου '67 εισβαλόντες οι Τούρκοι εις Λασιθίον διέπραξαν τρομερά κακουργήματα, άτινα είναι αδύνατον να διαγράψωμεν λεπτομερώς».

Ας σημειωθεί ότι προς χάριν της αιματηρής 10ήμερης γιγαντομαχίας του Λασιθίου στις 21 - 30 Μαΐου 1867, η Κρητική Επαναστατική Διοίκηση των Απελευθερωτικών Αγώνων κατά τα έτη 1866 - 1869 ονόμασε έτσι, δηλαδή Λασιθί, και το νομό που ανήκει η επαρχία Λασιθίου όπου έγινε η μάχη αυτή. Στις 3 Ιουνίου 1867 η Επιτροπή των Ανατολικών Επαρχιών γράφει από τα βουνά της Κριτσάς στην



Αριστερά, ο Κώστας Κ. Βολουδάκης, γενικός αρχηγός Αποκορώνου. Δεξιά, ο Δημήτριος Πετροπουλάκης (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Αριστερά, ο Κωνσταντίνος Πολυχρονάκης ή Κουμής. Δεξιά, ο Γεώργιος Καμπούρης από τις Καλαθένες, γενικός αρχηγός Δυτικού Κισάμου

επιτροπή της Σύρου: «Από τις 21 Μαΐου μέχρι τις 30 του αυτού, συνεκροτήσαμεν 4 πεισματώδικες μάχες κατά του εχθρού, διαρκέσας από πρωίας μέχρι νυκτός. Τας τρεις πρώτας έκερδίσαμεν, αλλά την τελευταίαν απώλεσαμεν και ηναγκάσθημεν να εγκαταλείψωμεν το Λασιθιον εις την διάθεσιν του εχθρού, όστις κατά το σύνηθες αυτού, το κατέστρεψε δια πυρός και μαχαίρας».

Όπως ήταν φυσικό, η επιτυχία του Ομέρ πανηγυρίστηκε και μεγαλοποιήθηκε από τον ίδιο και τους στρατηγούς του, αν και δεν ήταν μεγάλη στρατιωτική νίκη κι ας μιλούσε γι' αυτήν με κομπασμό. Υπολογίζεται ότι εξαιτίας των απωλειών στις μάχες που πήρε μέρος και τις ασθένειες που μάστιζαν το στρατό του, είχε χάσει τα δύο τρίτα της στρατιωτικής του δύναμης. Αντίθετα οι Κρήτες είχαν υποχωρήσει με τάξη, στρεφόμενοι προς τα δυτικά και δεν είχαν μεγάλες απώλειες. Άλλωστε, ευθύς μετά την αποχώρηση των Τούρκων οι επαναστάτες και οι κάτοικοι του οροπεδίου ξαναγύρισαν στον τόπο τους και, αφού επούλωσαν στοιχειωδώς τις πληγές του πολέμου, ξεσηκώθηκαν πάλι. Οι αρχηγοί και οι οπλαρχηγοί της περιοχής, με πολλούς επαναστάτες, εξακολουθούσαν να βρίσκονται στο Λασιθί και τα επόμενα δυο χρόνια της επανάστασης. Αυτό προκύπτει από μεγάλο αριθμό επιστολών που διασώθηκαν, στις οποίες εξακολουθεί να διεκτραγωδείται η μεγάλη έλλειψη πολεμοφοδίων και η απελπιστική οικονομική τους κατάσταση.

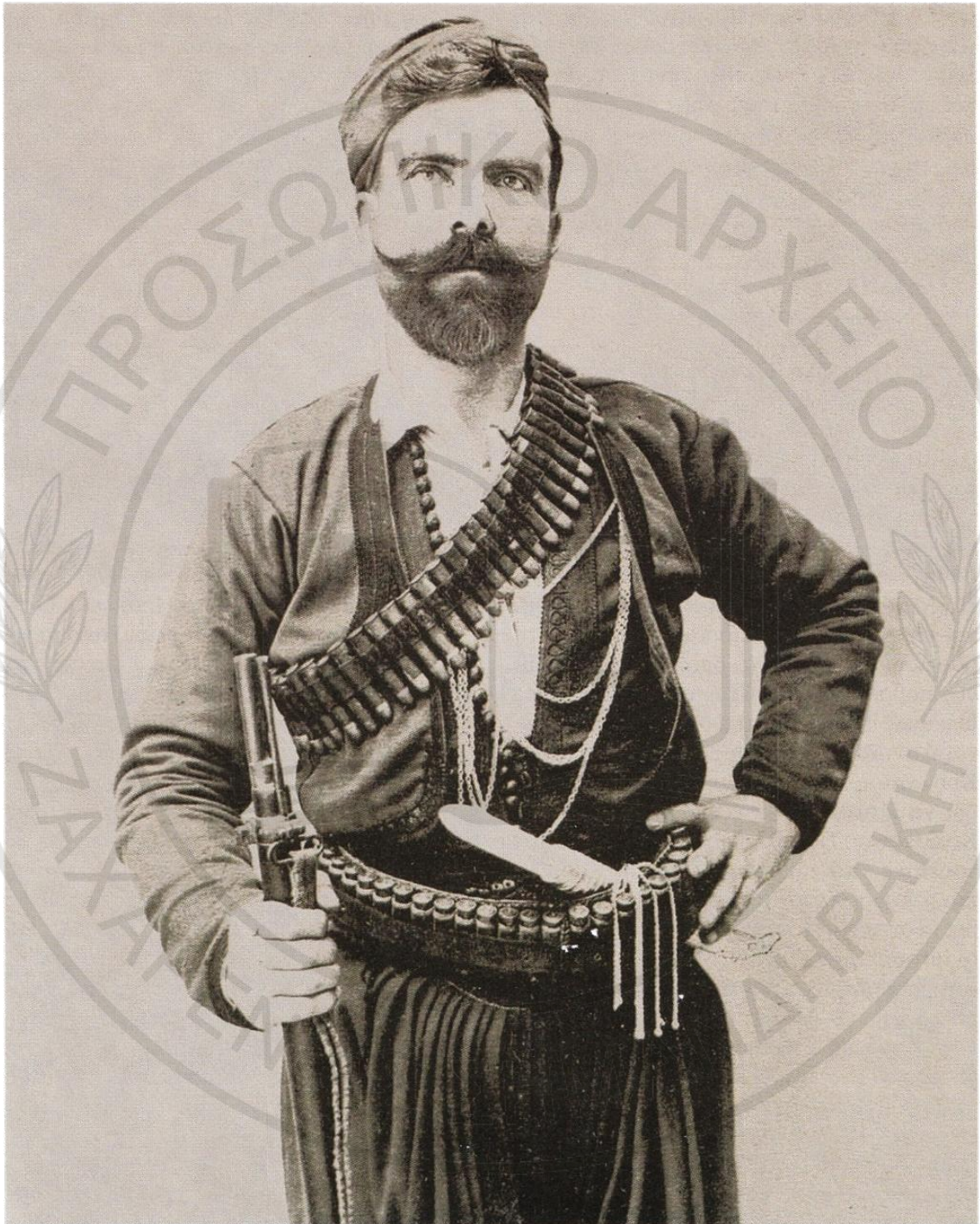
Παρά ταύτα, ο Ομέρ μπορούσε να ανακινώσει προς την Πύλη την –έστω εφήμερη– επιτυχία του. Εγκατέλειψε τη βάση του στο Καστέλλι Πεδιάδος, ήρθε στο Ηράκλειο στις 7 Ιουνίου και στις 11 του ίδιου μήνα με πλοία επέστρεψε στα Χανιά, για να οργανώσει νέα επιχείρηση κατάληψης των Σφακίων. Το υπόλοιπο κύριο σώμα του στρατού του με τον Ρεσίτ και τον Αλή Σαρχός κατευθύνθηκε προς τη Μεσαρά και το Τυμπάκι της επαρ-

χίας Πυργιωτίσσης για να λάβει μέρος στην επίθεση κατά των Σφακίων, εξορμώντας εναντίον τους από τις ανατολικές διαβάσεις.

Το γεγονός του θανάτου του Αιγυπτίου Ισμαήλ Πασά που πέθανε στο Καστέλλι γεννά αρκετά ερωτήματα. Ο Ισμαήλ, που είχε καταλάβει το ανώτατο αξίωμα του φερίκ (αντιστρατήγου) και του υπουργού των Στρατιωτικών της Αιγύπτου, καταγόταν από το Ψυχρό και ήταν ο πρωτότοκος γιος του παπαΦραγκιού Καμπάνη, που είχε αιχμαλωτιστεί όταν ήταν μικρό παιδί, κατά την πρώτη κατάληψη του οροπεδίου, το 1823. Κατά μια εκδοχή δηλητηριάστηκε από τον Ομέρ, επειδή, ως κρητικής καταγωγής, δεν καταδίωξε τους επαναστάτες και δε συμπεριφέρθηκε σκληρά στους Λασιθιώτες κατά την κατάληψη του Οροπεδίου. Κατά μιαν άλλη εκδοχή ο Ισμαήλ σκοτώθηκε στο πεδίο της μάχης σε κάποια από τις συγκρούσεις στο οροπέδιο, άλλοι υποστηρίζουν ότι πέθανε από το τραύμα του ή ότι έπαθε αποπληξία και άλλοι ότι πέθανε από παθολογικά αίτια ενώ διεξαγόταν η μάχη. Η πιθανότερη εκδοχή είναι ότι ο Ισμαήλ Πασάς πέθανε στην περιοχή του χωριού Κράσι, προτού μάλιστα προλάβει ν' ανέβει στο Λασιθί. Η σορός του μεταφέρθηκε και τάφηκε με μεγάλες στρατιωτικές τιμές στην Αλεξάνδρεια, αλλά και οι Τούρκοι, άγνωστο για ποιο λόγο, τον τίμησαν και ανήγειραν κενοτάφιο στον περίβολο του Βεζίρ Τζαμί, της εκκλησίας δηλαδή του Αγίου Τίτου στο Ηράκλειο, που σωζόταν μέχρι το έτος 1925.

Ο στρατός του Ομέρ, πριν φτάσει στο Τυμπάκι, συγκρούστηκε επανειλημμένα με τους επαναστάτες και μια από τις σημαντικές μάχες ήταν εκείνη της Γέργερης της επαρχίας Καινουργίου, στις 13 Ιουνίου, οπότε οι Τούρκοι συνάντησαν ισχυρότατη αντίσταση από Κρήτες κι εθελοντές.

Μετά από μερικές μέρες παραμονής στα Χανιά, ο Ομέρ έφυγε με πλοία στις 15 Ιουνίου κι έφτασε στο Τυμπάκι, όπου θα συναντι-



Κρητικός επαναστάτης (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

ούνταν τα τμήματα του στρατού για να προχωρήσουν εναντίον των Σφακίων. Είχε άλλωστε υπάρξει συμφωνία συνεργασίας και κοινής δράσης μεταξύ του αρχιστράτηγου και του Μεχμέτ Πασά, ο οποίος είχε υποστεί στις 20 και 23 Μαΐου δυο σημαντικές ήττες από τον Κριάρη, τον Ζυμβρακάκη και άλλους οπλαρχηγούς, κατά την παραμονή του στον Αποκόρωνα.

Ο Ομέρ σχεδίαζε την επίθεση στα Σφακιά από τρία σημεία: από το Φραγκοκάστελλο όπου και αποβιβάστηκε με μεγάλες δυνάμεις και κατέλαβε τα γύρω υψώματα, αλλά και από την Κράπη απ' όπου θα επετίθετο ο Μεχμέτ και από τον Καλλικράτη απ' όπου θα εισέβαλλε ο Ρεσίτ. Ο αρχιστράτηγος είχε ελπίδες ότι δεν θα είχε μεγάλες δυσκολίες λόγω των δυσχερειών των Σφακιανών αλλά και των διαφωνιών μεταξύ των οπλαρχηγών. Παρά ταύτα και παρ' όλο που ο Σκαλίδης, ο Χατζη-Μιχάλης Γιάνναρης και άλλοι οπλαρχηγοί είχαν πάει στην Κίσαμο αλλά και στη βορειοδυτική Κυδωνία όπου υπήρχε κίνδυνος εισβολής και επομένως οι επαναστατικές δυνάμεις ήταν ελάχιστες, ο Ομέρ βρήκε σθεναρή αντίσταση από τους άνδρες του Πάνου Κορωναίου, με αποτέλεσμα να μην καταφέρει να καταλάβει τα χωριά Ασφένδου και Καλλικράτη. Παράλληλα, περίπου 500 επαναστάτες υπό τους Ζυμβρακάκη, Κορκίδη και άλλους οπλαρχηγούς που είχαν καταλάβει τα στενά της Κράτης προέβαλαν σθεναρή αντίσταση στον Μεχμέτ, ο οποίος, λόγω των ισχυρών δυνάμεων που διέθετε, κατέλαβε τελικά το χωριό Ασχύφου, αλλά δεν μπόρεσε να προχωρήσει περισσότερο και να ενωθεί με τις δυνάμεις του Ομέρ.

Μετά από μερικές ημέρες, στις 5 Ιουλίου και μόνο όταν έφτασε ο Ρεσίτ από τα ανατολικά κι εισέβαλε από τον Καλλικράτη, κατορθώθηκε να ενωθούν οι δυνάμεις των τριών, Ομέρ, Μεχμέτ και Ρεσίτ, και να καταληφθεί το ανατολικό τμήμα των Σφακίων.

Παρά την επί τριήμερο αντίσταση του Ζυμβρακάκη, δεν ήταν δυνατή η ματαίωση της κατάληψης και ο τελευταίος έφυγε δυτικά, στην Αράδαινα.

Μια άλλη επιχείρηση των Τούρκων με τον Αλή Σαρχός και τον Αλή Ριζά να καταλάβουν τον Ομαλό και το φαράγγι της Σαμαριάς απέτυχε. Υποχώρησαν τότε προς τη Λιβαδά του Σελίνου και ήρθαν στα Χανιά διά θαλάσσης από την Παλιόχωρα.

Αλλά όσα δεν κατάφεραν οι επαναστάτες, τα κατάφεραν ο φοβερός καύσωνας, η δυσεντερία και η έλλειψη νερού κι έτσι οι πασάδες άρχισαν την εκκένωση των Σφακίων από τις δυνάμεις τους. Ο Ομέρ έφθασε με πλοία στο Σέλινο όπου και εισέβαλε σχεδόν χωρίς αντίσταση, ο Μεχμέτ επέστρεψε στη βάση του στον Αποκόρωνα, ενώ ο Ρεσίτ, βαριά τραυματισμένος και δεχόμενος συνεχώς επιθέσεις από τον Κορωναίο, προωθήθηκε προς το Τυμπάκι και τελικά στο Ηράκλειο. Ο τελευταίος αποχώρησε (14 Ιουλίου) από τα νότια παράλια του Ρεθύμνου και έφτασε στη Μεσαρά αλλά περνώντας από τη μονή Πρέβελι την πυρπόλησε ως αντεκδίκηση για τη συμβολή της στην Επανάσταση. *«Τη 17η Ιουλίου 1867 διερχομένου του Ρεσίτ πασά μετά στρατού 8.000 ανδρών επυρπολήθη ο ναός του Τιμίου Προδρόμου, το Ηγουμενείον, άπαντα τα κελία, αι αποθήκαι εν αϊς είχαν εναποταμιευθεί πρόσοδοι δύο ετών, σίτου και οσπρίων, ελαιοτριβεία περιέχοντα 9.000 οκάδας έλαιον, όπερ έρρευνσε μέχρι του Μεγάλου Ποταμού, επίσης ολόκληρος θημωνιά 800 μουζουριών μιγάδι. Επίσης εκάησαν τέσσερα μετόχια, Μύρθιον, Νεοχωρίον, Λευκογειών, Κοξαρέ και τα εν αυτοίς πέντε ελαιοτριβεία και ελαιόδενδρα. Ηοπάγησαν δε και 17 ξεύγη βοών».*

Το μοναστήρι Πρέβελι «ήτο πλήρες οικογενειών». Εκεί διέμεναν περισσότεροι πρόσφυγες από κάθε άλλο μοναστήρι, οπλαρχηγοί με τους οπλίτες τους, αφού μπορούσε με



Ο ενετικός Κούλες στο Ηράκλειο (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)



Ερείπιο Κούλε στο Ρέθυμνο (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

ευκολία να φιλοξενήσει μισό σύνταγμα στρατού. Η μονή συντηρούσε το σώμα του Μ. Τσουδερού και εθελοντές που έμεναν για μεγάλα διαστήματα. Στα τέλη του 1866 είχαν φιλοξενηθεί 1.500 εθελοντές του Κορωναίου και του Βυζαντίου που έφτασαν ως εκεί πεπναισμένοι και εξασθλιωμένοι. Από τον Μάιο της ίδιας χρονιάς η Μονή τροφοδοτούσε την επιτροπή Αρκαδίου και είχε δική της επαναστατική ομάδα με δεκατέσσερις μοναχούς στο στρατόπεδο των επαναστατών στο Αμπελάκι Ρεθύμνου.

Τελικά, ο Τούρκος αρχιστράτηγος δεν είχε καταφέρει ούτε να κάμψει την αντίσταση των επαναστατών στα Σφακιά ούτε και να παραμείνει εκεί και λίγοι άνδρες του που είχε αφήσει στον Εμπρόσγιολο δέχτηκαν αμέσως επίθεση από τον Ζυμβρακάκη. Η Προσωρινή Κυβέρνηση των Κρητών επέστρεψε στα Σφακιά και οι Κρήτες ήταν και πάλι οι κυρίαρχοι της κατάστασης εκεί.

Σε επίσημη αναφορά στην Πύλη του γενικού διοικητή βέβαια αναφερόταν ότι η επανάσταση είχε κατασταλεί, αλλά παρά τις διαβεβαιώσεις του, οι μάχες καλά κρατούσαν σε όλη την Κρήτη. Ιδιαίτερα επιτυχημένες ήταν οι επιθέσεις των Κρητών κατά τον Αύγουστο και τις αρχές Σεπτεμβρίου, στον Κρουσώνα, το Μαλεβίτσι, αλλά και στο Λασιθί.

Οι επιχειρήσεις του Ομέρ είχαν αποδείξει ότι ο τουρκικός στρατός μπορούσε να επιβάλλεται στις αναμετρήσεις του με τους επαναστάτες, αλλά δεν μπορούσε να σταθεροποιήσει και να μονιμοποιήσει την κατοχή των απομακρυσμένων περιοχών. Μόλις οι Τούρκοι αποχωρούσαν, οι επαναστάτες επέστρεφαν από τα απρόσιτα κρησφύγετά τους. Οπωσδήποτε, τα αποτελέσματα των τουρκικών στρατιωτικών επιχειρήσεων δεν ήταν ανάλογα με τις δαπάνες και τις θυσίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Δυστυχώς ο Ομέρ κατάφερε μόνο να διαπράξει φοβερές ωμότητες εις βάρος αμάχων

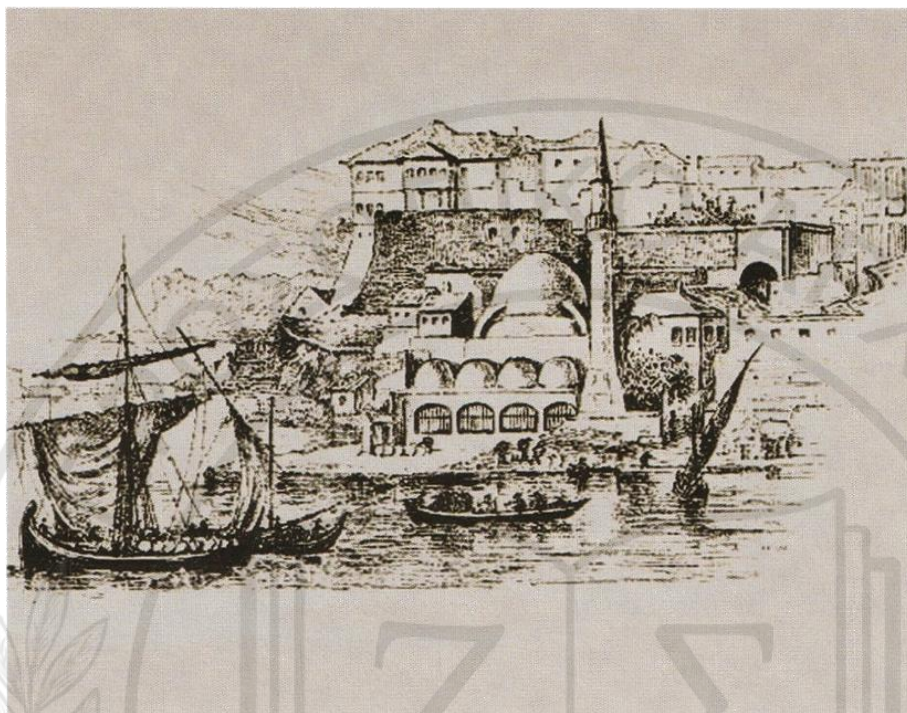
και γυναικόπαιδων, να προκαλέσει φοβερές καταστροφές κι ερήμωση απ' όπου πέρασε. Τις ανελέητες καταστροφές που υπέστησαν έμπυχα και άπυχα στα Σφακιά καταγράφει και περιγράφει παραστατικά και με δέος ο διαπρεπής ιστορικός Ν. Ψύχας στο βιβλίο του περί της επανάστασης του 1866, όπου επί λέξει αναφέρει: «*Μετά την αποχώρηση του Ομέρ από τα Σφακιά δεν υφίστατο πλέον εν Σφακίοις ούτε κατάλυμα, ούτε ναός, ούτε τυφέκι, ούτε Αγίος, ούτε κτήνος, ούτε πρόβατον, αλέκτωρ δεν εφώνησε, πάντα τέφρα και σκιά φρικώδης*». Η Γενική Συνέλευση και η Προσωρινή Κυβέρνηση των Κρητών, με συνεχείς αναφορές προς τους προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων, κατήγγειλαν τις αποτρόπαιες πράξεις του Ομέρ, με αποτέλεσμα οι πρόξενοι των Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας και Ιταλίας, με κοινό διάβημά τους στις κυβερνήσεις τους, να καταγγείλουν τις θηριωδίες του Τούρκου αρχιστράτηγου και να ζητούν να σταλούν πλοία για τη μεταφορά γυναικόπαιδων στην Ελλάδα.

Οι πρόξενοι εισακούστηκαν και πολύ σύντομα ευρωπαϊκά πλοία άρχισαν να μεταφέρουν με ασφάλεια χιλιάδες γυναικόπαιδα στον Πειραιά, γεγονός που έδωσε θάρρος στους Κρήτες, που πίστεψαν ότι επιτέλους άρχιζε να διαφαίνεται η επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων για τη λύση του Κρητικού Ζητήματος κι έτσι ανέκτησαν το θάρρος τους για τη συνέχιση του αγώνα.

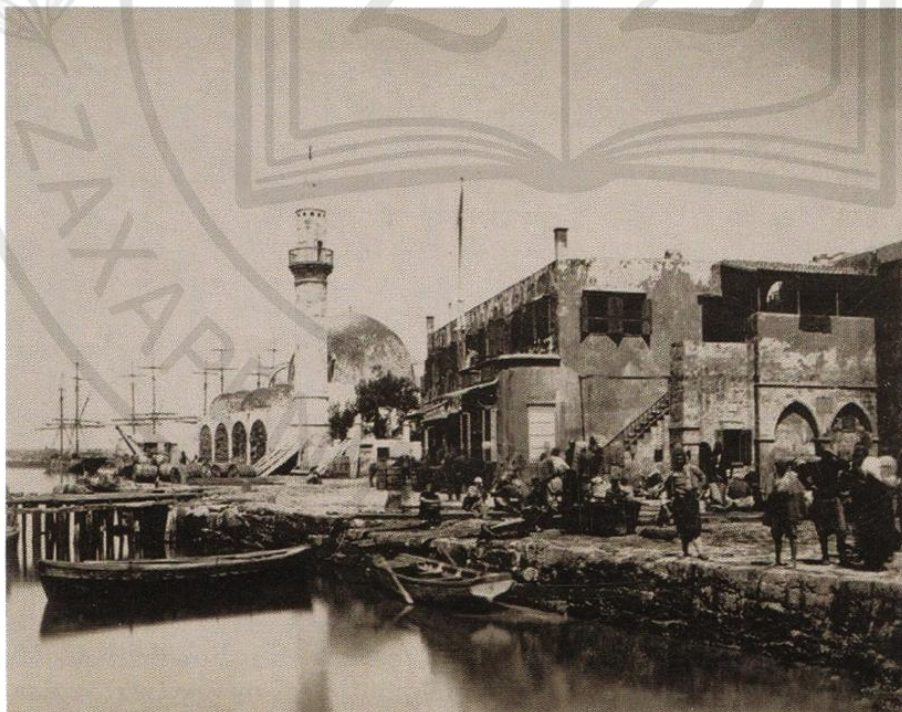
Ο Ααλή Πασάς

Ελπίζοντας ότι η καταστολή της επανάστασης θα ήταν ζήτημα πια λίγων εβδομάδων, η Πύλη είχε απορροφήσει τα διαβήματα (με πρωτοβουλία της Ρωσίας και της Γαλλίας) των Μεγάλων Δυνάμεων που ζητούσαν να αποσταλεί διεθνής επιτροπή στην Κρήτη για να εξετάσει τα αιτήματα του λαού.

Τελικά η Υψηλή Πύλη, μετά την αποτυχία και του Ομέρ να καταστείλει τον κρητικό α-



Το λιμάνι των Χανίων
(Συλλογές Ιστορικού
Αρχείου Κρήτης)



Τα Χανιά το 1868
(Συλλογές Ιστορικού
Αρχείου Κρήτης)

γώνα, πιεζόμενη από την όλο και περισσότερη διογκούμενη δυσφορία της διεθνούς κοινής γνώμης για τις ωμότητες του στρατού της στην Κρήτη, αλλά και ύστερα από την οικονομική δυσπραγία όπου βρισκόταν, στην οποία είχε συμβάλει σημαντικά η επί τόσα χρόνια πολεμική της δραστηριότητα στο νησί, αποφάσισε να μεταβάλει πολιτική στο Κρητικό Ζήτημα, το οποίο η επανάσταση του 1866 είχε καταστήσει ένα από τα οξύτερα προβλήματα της Τουρκίας. Ο τουρκικός στρατός, αρκετούς μήνες μετά την έκρηξη της επανάστασης, δεν είχε κατορθώσει να την καταστείλει, ενώ παράλληλα η διεθνής κοινή γνώμη είχε εξεγερθεί από τις ωμότητες που είχαν διαπράξει τα στρατεύματα του Ομέρ Πασά. Η υπόδειξη των προξένων των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κρήτη προς τους προϊσταμένους τους για μεσολάβηση, που θα απέβλεπε στην άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών, ανάγκασε το σουλτάνο να επιδιώξει την ειρήνευση με συνδιαλλαγή και παραχωρήσεις.

Γι' αυτό και όταν στις 17/29 Αυγούστου η Γαλλία, η Ρωσία και η Πρωσία υπέβαλαν συλλογικό διάβημα αφενός για την αναστολή των εχθροπραξιών και αφετέρου για την αποστολή επιτροπής, η Πύλη φάνηκε πιο διαλλακτική και αποδέχθηκε το πρώτο. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών είχε ήδη συναντηθεί με τον τσάρο, τον οποίο είχε διαβεβαιώσει ότι ο σουλτάνος επρόκειτο να παραχωρήσει προνόμια στους Κρήτες. Πέραν αυτού και για να μην έρθει αντιμέτωπος με την Αγγλία, που ήταν θετική στο θέμα μεταρρυθμίσεων στο νησί, διέταξε προσωρινή παύση των εχθροπραξιών και χορήγηση αμνηστίας από τις 5 Σεπτεμβρίου 1867.

Ο Ομέρ Πασάς ανακλήθηκε και ως κατάλληλος για τις διαπραγματεύσεις θεωρήθηκε ο μέγας βεζίρης Ααλή Πασάς:

ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ

Προς τον Υψηλότατον Βεζύρην, Μοχαμέτ

Εμίν Ααλή πασάν, τον εν ενεργεία Σάδρι - αζάμ και πληρεξούσιον Επίτροπον Ημών τον φέροντα τα αδαμαντοκόλλητα παράσημα του Οσμανιέ και του Μετζιτιέ ως και το της αξίας.

Επιθυμούντες εγκαρδίως να επανορθώσωμεν τας ζημίας, ας υπέστη η νήσος Κρήτη εξαιτίας εγωιστικών και κακοβούλων υποκινήσεων, και να ελαφρύνωμεν τα δυστηχήματα εις α περιέπεσον εκείνοι τε εκ των κατοίκων του τόπου τούτου, οίτινες διέμειναν πιστοί και αφωσιωμένοι εις την Κυβέρνησιν των και όσοι αποπλανηθέντες υπό ψευδών υποσχέσεων έλαβον μεν μέρος εις την επανάστασιν, μεταμελήθησαν δε έπειτα ειλικρινώς και έχοντες υπ' όψιν ότι η επανάστασις αυτή, ει και παραταθείσα επί τινα καιρόν ένεκα της επείκειας και μετροπαθείας ην ηθέλησε να δείξη η κυβέρνησις ημών, φροντίζουσα όπως μη δεινοπαθήσωσιν επί πλέον γυναικες τε και αθώα παιδιά και πάντες οι θύματα γενόμενοι εχθρικών σκευωρημάτων, κατεστάλη όμως επί τέλους διά της ανδρίας και γενναιότητος των υπέρ του δικαίου αγωνισθέντων αυτοκρατορικών Ημών στρατευμάτων, και θέλοντες προς τούτοις αφ' ενός να διατρανώσωμεν και αύθις εις τον κόσμον μέχρι τίνος βαθμού θεωρείται παρ' Ημίν αποτρόπαιος η χύσις του ανθρώπινου αίματος, και αφ' ετέρου να δώσωμεν καιρόν, ώστε οι μεν ένοπλοι ξένοι ν' απέλθωσιν εκ της νήσου, οι δε μετ' αυτών συναλισθέντες εντόπιοι να επανέλθωσιν εις τας εστίας των, ανενεώσαμεν την προλαβόντως χορηγηθείσαν παρ' Ημών γενικήν αμνησίαν και εξαπεστείλαμεν προς ους δι διαταγάς, όπως τα αυτοκρατορικά Ημών στρατεύματα, επί τεσσαράκοντα πέντε ημέρας κατέχοντα τας θέσεις όπου υπάρχουσιν, επαγρυπνώσιν εις την διατήρησιν της ησυχίας και απέχωσιν από πάσης επιθέσεως κατά των τήδε κακείσε ευρισκομένων ταραχοποιών. Ελπίζόμενον είναι ότι οι τοιούτοι θέλουσι σπεύσει να ωφεληθώσιν εκ της επιείκειας και ευσπλαγχνίας Ημών ταύτης. Αλλ' εάν τουναντίον εξακολου-



Ο Χατζη-Μιχάλης Γιάνναρης (Συλλογές Ιστορικού Αρχείου Κρήτης)

θήσωσι δεικνύμενοι ατίθασοι, έστωσαν βέβαιοι ότι, Θεού ευδοκούντος, θέλουνσι λάβει τα επίχειρα των κακουργημάτων των.

Επειδή δε επέστη ήδη ο καιρός του να πραγματοποιήσωμεν τους ευμενείς σκοπούς, ους έχομεν υπέρ των κατοίκων της νήσου, εκρίναμεν πρόπον να σχηματισθή νέον διοικητικόν σύστημα, πρόσφορον εις την κατάστασιν και την θέσιν του τόπου τούτου και ικανόν να αποτελέσῃ την ευημερίαν απάντων των εκεί ευρισκομένων υπηκόων Ημών, και να διευκολύνῃ την ανάπτυξιν της καλλιεργείας και παντός μέσου ευπορίας και πλουτισμού. Συμφώνως δε τη περί τούτου εις τους υπουργούς Ημών δοθείση ιδιαίτερα εντολή συνετάχθη και καθυπεβλήθη εις Ημάς σχέδιον οργανικού κανονισμού, ούτινος το περιεχόμενον ενεκρίθη και εκυρώθη παρ' Ημών.

Απαιτείται ήδη ο οργανικός ούτος κανονισμός να βληθή παραντίκα εις ενέργειαν, η δε σπουδαιότης αὕτη εργασία να ανατεθῇ εις χείρας ἀνδρός δυναμένου τα μεν στοιχεία του οργανισμού να θεμελιώσῃ καλώς, τας δε ιδιαίτερας διατάξεις να συμπληρώσῃ εναρμόστως προς τας ανάγκας του τόπου. Επειδή δε Συ γινώσκεις κάλλιστα τα φιλοδίκαια φρονήματα Ημών και ως ανήρ κεκτημένος σύνεσιν και εμβρίθειαν πολλήν απολαύεις της εμπιστοσύνης Ημών τε και απάντων, διά τούτο την διεξαγωγήν της σπουδαίας ταύτης εντολής ανατίθῃμι εις την αξίαν και ικανότητά Σου. Οθεν αξιώ όπως, απελθών εις την ειρμένην νήσον και προσκαλεσάμενος παρὰ Σεαυτώ τους προκρίτους εκ των εμπιστοτέρων του λαού όλων των Επαρχιών διαδηλώσῃς εις πάντας και αναπτύξῃς τας βασιλικάς Ημών βουλάς και τα υπέρ απάντων των κατοίκων φιλοδίκαια Ημών φρονήματα, και επομένως επιχειρήσῃς την παραχώρημα εφαρμογήν του νέου διοικητικού συστήματος.

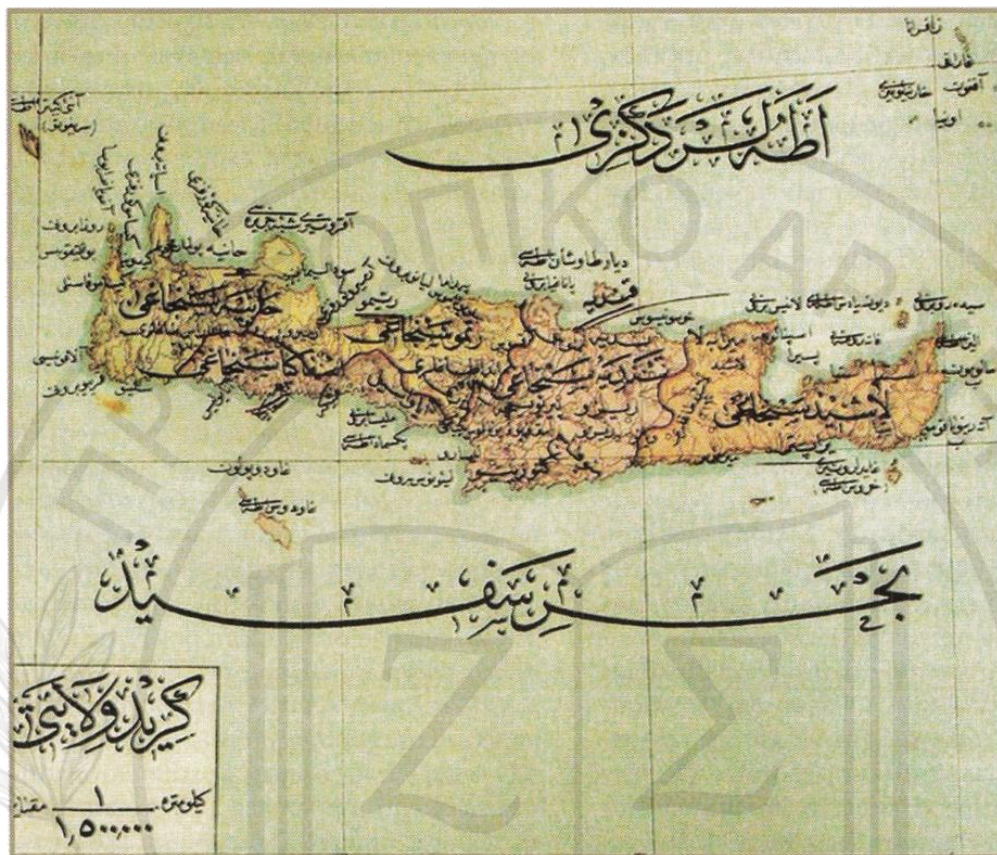
Επειδή δε θεωρούμεν αναγκαίον και πολλής σπουδής άξιον, όπως αι μεν συμπληρωματικά διατάξεις του νέου οργανισμού κατα-

σκευασθώσιν αναλόγως προς τα πράγματα και την θέσιν, τα δε εναπολειφθέντα ίχνη των προλαβόντων αλγεινών συμβεβηκότων εξαλειφθώσι ταχέως, και οι κάτοικοι της Νήσου ανακτήσωσιν εντός ολίγου χρόνου την προσηκουσαν ευεξίαν και ευημερίαν των, θέλεις εκτελέσει, δυνάμει της απολύτου εντολής ην έχεις και του αξιώματος όπερ φέρεις της πληρεξουσίου Ημών Επιτροπείας, όλα τα αντικείμενα τα αφορώντα εις την συμπλήρωσιν του ειρηνέμενου κανονισμού, εις την επανόρθωσιν των παθημάτων και την εκπλήρωσιν των αναγκών του λαού, αφ' ου συζητηθώσιν υπό της ολότητος των συναθροισθησομένων αντιπροσώπων ή υπό ειδικών επιτροπών εκ τούτων συγκροτηθησομένων και τυχώσι της επιδοκimaσίας και εγκρίσεώς Σου.

2 Τζεμαζιέλ - Αχήρ 1284
(18 Σεπτεμβρίου 1867)

Ο Μεχμέτ Εμίν Ααλή Πασάς ή Ααλή Μεχμέτ Εμίν Πασάς, γνωστότερος και ως Ααλή Πασάς με το προσωνύμιο «ο πονηρός βεζίρης», που κρίθηκε άξιος να διαχειριστεί το θέμα της Κρήτης, υπήρξε σπουδαίος μεγάλος βεζίρης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ένας από τους τρεις επιφανέστερους πολιτικούς της τότε Σουλτανικής Τουρκίας που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στα ελληνικά θέματα της εποχής. Οι δύο άλλοι ήταν ο Ρεσίτ Πασάς και ο Φουάτ Πασάς που, ως πολιτικοί του αντίπαλοι, προσπάθησαν πολλές φορές να τον διαβάλουν, στηριζόμενοι στο γεγονός της καταγωγής του από άσημη και φτωχή οικογένεια από το Σεσθώνιο (Στενή) του Βοσπόρου.

Ο Μεχμέτ Εμίν Ααλή Πασάς, ο Τούρκος διπλωμάτης και πολιτικός που η δράση του συνδέεται με σημαντικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας, είχε γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη το 1815 και πέθανε στο Μπεμπέκ του Βοσπόρου το 1871. Σε ηλικία μόλις 14 ετών, το 1829, διορίστηκε στη Γραμματεία του Διβανίου και το 1833 στο μετα-



Τουρκικός
χάρτης της
Κρήτης
(Συλλογές
Ιστορικού
Αρχείου
Κρήτης)



Αποψη του λιμανιού της Ερμούπολης στη Σύρο, όπου είχε συσταθεί η «Ειδική επί των Αποστολών Επιτροπή» για τη ενίσχυση της Κρητικής Επανάστασης (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο από Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ)

φραστικό τμήμα του. Για πρώτη φορά έλαβε μέρος σε διπλωματικές αποστολές στη Βιέννη, το 1835, και στην Πετρούπολη, το 1837. Το 1840 διορίστηκε σύμβουλος της οθωμανικής πρεσβείας στο Λονδίνο και το 1841 πρεσβευτής. Το 1852 διορίστηκε μέγας βεζίρης (πρωθυπουργός) και το 1854, ως υπουργός των Εξωτερικών, αντιμετώπισε με επιτυχία την κρίση που δημιουργούσε για την Τουρκία ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Με το τέλος τού πολέμου αυτού ο Ααλή Πασάς αντιπροσώπευσε την Τουρκία στην προκαταρκτική διάσκεψη ειρήνης στη Βιέννη και κατόπιν, με την ιδιότητα πάλι τού μεγάλου βεζίρη, διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στις σχέσεις Τουρκίας και Μεγάλων Δυνάμεων. Σ' αυτόν εξάλλου οφείλεται η σύνταξη και η δημοσίευση, τον Φεβρουάριο τού 1856, του Χάτι Χουμαγιούν, του κειμένου που υπήρξε αποφασιστικό για τις πολιτικές και τις πολιτισμικές εξελίξεις των υπόδουλων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία λαών. Ο Ααλή Πασάς επίσης αντιμετώπισε με επιτυχία σοβαρότατα για την Τουρκία ζητήματα, όπως το ζήτημα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, το 1850, την Κρητική Επανάσταση του 1866, καθώς και τις σερβικές αξιώσεις για την εκκένωση ορισμένων φρουριών από τους Τούρκους.

Ο Ααλή Πασάς ανέλαβε το αξίωμα τού μεγάλου βεζίρη για πέμπτη φορά τον Φεβρουάριο τού 1867 και παρέμεινε στη θέση αυτή ως

το θάνατό του. Θεωρείται από τους πιο επιτυχημένους πολιτικούς της Τουρκίας, παρόλο το γεγονός ότι ήταν αντιπαθής στους Τούρκους, εξαιτίας του κλειστού χαρακτήρα του, της αλαζονείας και της εκδικητικότητάς του. Μπόρεσε να επιβάλει στο σουλτάνο τις απόψεις του για την εισαγωγή κοινωνικών και άλλων μεταρρυθμίσεων στη χώρα, αλλά και να αντιμετωπίσει και να ανακόψει σε μερικές περιπτώσεις τις επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας. Ο σουλτάνος Αμπντούλ Αζίζ, εκτιμώντας τις ικανότητές του αυτές, που αναχαίτισαν για μερικές δεκαετίες την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ιδιαίτερα τη διπλωματική του ευελιξία, συνδυασμένη με καταπληκτική ευφυΐα, του εμπιστεύτηκε επανειλημμένα την πρωθυπουργία και το υπουργείο των Εξωτερικών, αν και σε άλλη περίπτωση ευχαρίστως θα τον απομάκρυνε απ' αυτά, εξαιτίας του δύστροπου και υπεροπτικού χαρακτήρα του.

Ο Ααλή Πασάς έφτασε με κάθε επισημότητα στα Χανιά, την από το 1850 πρωτεύουσα της Κρήτης, στις 22 Σεπτεμβρίου 1867, φέρνοντας μαζί του ένα σύστημα διοικητικών μεταρρυθμιστικών παραχωρήσεων που παραχωρούσε ο σουλτάνος στον κρητικό λαό και που αποτέλεσαν τη βάση του Οργανικού Κανονισμού του 1868 ή Οργανικού Νόμου, όπως έμεινε περισσότερο γνωστός.

 **ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ**



**Η ΚΡΗΤΙΚΗ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΤΟΥ
1866**

ISBN 978-960-506-007-7

E ΙΣΤΟΡΙΚΑ